

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

ALUSTATUD 1893. a.

VIHK 114 ВЫПУСК

ОСНОВАНЫ В 1893 г.

EESTI NSV AJALOO KÜSIMUSI

II

ВОПРОСЫ
ИСТОРИИ ЭСТОНСКОЙ ССР

II

SOTSIALISTLIKUD ÜMBERKORRALDUSED KREENHOLMI MANUFAKTUURIS 1940.—1941. AASTAL

Ajalooead. kand. M. Lõhmus

NSV Liidu ajaloo kateeder

Võiduka sotsialistliku revolutsiooni tulemusena kehtestati Eestis 1940. a. juulis uuesti nõukogude võim. Eestimaa Kommunistliku Partei ja eesti töölisklassi ette kerkis suur ja keerukas ülesanne: sotsialistliku ühiskonna ülesehitamine.

Seda ülesannet asus eesti töötav rahvas pärast Nõukogude Eesti vastuvõtmist NSV Liidu võrdõiguslikuks liikmeks lahendada Nõukogude valitsuse ja kõigi liiduvabariikide toetusel ning Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei juhtimisel, kelle lahutamatuks osaks muutus Eestimaa Kommunistlik Partei.

Sotsialistliku majanduse ülesehitamisel Eesti NSV-s oli esimeseks sammuks tööstuse ja pankade natsionaliseerimine, millega nii kiskjalik väliskapital kui ka eesti kodanlus kaotasid oma võimu tähtsamad majanduslikud tugipunktid. Järgnevatel kuudel Eesti tööstuses toimunud ümberkorraldustes avaldusid selgesti kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodile omased seaduspärasused. Sotsialistlike ümberkorralduste tundmaõppimine vabariigi suurimas tekstiilitööstusettevõttes — Kreenholmi Manufaktuuris — aitab konkreetsete faktide najal selgitada selle üleminekuperioodi iseloomulikke jooni, täites ühtlasi teatud määral lünka, mis valitseb meie vabrikute ja tehaste ajaloo uurimises esimesel nõukogude võimu aastal.

Teise maailmasõja puhkemine andis ränga hoobi kodanliku Eesti tekstiilitööstusele, isoleeris selle välisurgudest ja tooraine allikatest. Tulemuseks oli järsk tootmise piiramine, tööliste massiline vallandamine ja elukalliduse tõus. Mõnevõrra paranes tekstiilitöölise olukord pärast Nõukogude Liidu—Eesti vastastikuse abistamise pakti ja kaubalepingu sõlmimist (28. sept. 1939. a.), mille põhjal Eesti tekstiilitööstus sai suurema saadetise puuvilla ja ulatuslikke tellimusi.

Tööliste olukorra paranemine kandis siiski ajutist iseloomu ja 1939/40. aasta talv kujunes Narva tekstiilitöölisele, eriti aga Kreenholmi tööliste üheks kõige süngematest kogu kodanliku

diktatuuri kestel. Tööpuudus ja nälg muutsid sadade töötute elu väljakannatamatuks. Rahulolematust suurenda pensioniõiguslike tööliste massiline vallandamine Kreen vahetult enne seaduse kehtestamist, mille kohaselt su kohustati maksma vanadele töölistele 15 kr. kuus pension

Narvas oli juba 1938. a. talvel amnestiaga vabastatud test poliitvangidest-töolistest moodustatud uus Kommu Partei linnakomitee, kuhu kuulusid Adolf Pauk, Karl Aliide Silberg.²

1939. aastal aktiveerus põrandaaluse Eestimaa Komliku Partei tegevus ja kasvas kiiresti tema mõju töölishu Komitee põhiülesandeks kujunes sidemete loomine tekstiil ametiühinguga, selle töö aktiveerimine ja tööliste p teadlikkuse tõstmine. See töö kandis vilja. Partei mõju su kute tööliste keskel tugevnes. Kreenholmis alustas 1939. nuaris tegevust 3-liikmeline partei-algorganisatsioon (Põlts, Artur Põlts ja Varkki), kes sisuliselt juhtis töölistv nõukogu tegevust juba 1939/1940. aasta talvel.³ Ka Lin kus loodi partei-algorganisatsioon. Samuti juhtis partei mittee tekstiilitöölise ametiühingu Narva osakonna tööd tekstiilitöölise klassiteadlikkuse tõus ja sõbralik suhtumi kogude Liitu väljendus eredalt selles, kuidas nad vaimu tervitasid Narvat läbivaid Nõukogude armee väeosi 194 17. juunil. Hoolimata sellest, et võim oli veel täielikult ko käes ja kaitseliitlased püüdsid igati rahvast eemale tõrju das rahvahulk hurra-hüüete ning lilledega oma sooje tunde dudatele sõjaväelastele, lehvitades julgelt punaseid pea- j rätte.⁴

Kui saabus ajalooline pöördpäev, siis võtsid sellest a osa, jäädes truuks oma revolutsioonilistele traditsio tuhanded Narva töölistes, nende avangardis sammus aga holmi töölistaktiiv.

Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee pöördus nil 1940. a. otseselt Kreenholmi tööliste poole üleskutsega Tallinna tööliste nõudmisi uue, demokraatliku valitsuse tamiseks. Vastuseks partei üleskutsele organiseerisid Kre põrandaalune partei-algorganisatsioon, töölistvanemate nõu EKP Narva Linnakomitee paari tunni jooksul massilise t monstratsiooni, millest võttis osa ligi 5000 inimest, p Narva vabrikute töölisti.⁵ Kreenholmi töölistest olid juur

¹ «Põhja Kodu» nr. 78, 12. juulil 1940.

² EKP Arhiiv (edaspidi EKPA), f. 16, nim. 16—1, s.-ü. -(1941), 1-

³ Sealsamas; vt. «Narva Tööline» nr. 11, 23. jaan. 1941.

⁴ Saabus päev. 1940. aasta revolutsioonilistest sündmustest jutustavad, Tallinn 1960, lk. 165.

⁵ Saabus päev, lk. 168; Kreenholmi Manufaktuur 1857—1957, Tal lk. 41. (Ilmselt on siin liialdatud väide, et ülelinnalisest miitingust üle 8 tuhande Kreenholmi tööliste. Kreenholmis oli sel ajal vaevalt k töölist.)

tulihiingelisteks organisaatoriteks parteigrupi sekretär August Põlts ja töölisvanemate nõukogu esimees Arnold Treiberg.

Läbi Narva tänavate liikus võimas demonstratsioon, mida kohaliku kodanluse esindajad hirmu ja vihaga jälgisid. Kreenholmi turul toimus rahvamiiting, kus üksmeelselt mõisteti hukka eesti kodanluse Nõukogude-vaenulik poliitika ja ühineti Tallinna tööliste nõudmistega. Huvitav on märkida, et miiting võttis vastu revolutsioonilised resolutsioonid nii eesti kui ka vene keeles ja siin esines tööliste palvel ka üks Nõukogude armee esindajaid, tervitades eesti tööliklassi Nõukogude Liidu tööliklassi nimel.⁶

Narva tööliste keskel valitses enneolematult ülev meeleolu. Punalippe ja loosungeid kandes ning vanu revolutsioonilisi laule lauldes liikusid tööliste kolonnid läbi linna tagasi vabrikutesse ja kodudesse.

Oma sügavat poolehoidu töörahva võimule tõendasid Narva töölisel aktiivse osavõtuga Riigikogu valimistest 14. ja 15. juulil. Hääletajate arvult oli linnas esikohal Kreenholmi rajoon 1870 hääletajaga, kellest Eesti Töötava Rahva Liidu kandidaatide poolt hääletas 1770 inimest (95,1%).⁷ Kui Narva kesklinna kodanlas- tega asustatud rajoonides rikutud hääletussedelite protsent küün- dis kuni 18-ni, siis Kreenholmis oli see 4,9 (Kalevi- ja Linavabriku rajoonis aga veelgi väiksem — 2,5%).⁸ Kreenholmi suhteliselt arvuka ametnikkonna ja insener-tehnilise personali töörahvavae- nulik hoiak leidis nähtavasti hääletussedelite rikkumises endale jõuetu väljendusvormi. See ei suutnud loomulikult tööliklassi triumfi takistada. Nõukogude võimu väljakuulutamise puhul lin- nas toimunud rõõmumiitingust võttis osa mitte vähem kui 12 000 inimest, s. o. ligi pool linna elanikkonnast.⁹

Toodud näited tõendavad, et Kreenholmi ja teiste vabrikute töölisel teostasid oma ajaloolise missiooni — nõukogude võimu taastamise — üksmeelselt ja vähemagi kõhkluseta. Nende julge väljaastumine sundis ka Narva kodanlust võitluseta loovutama võimupositsioonid.

Kreenholmi tööliste poolehoidu nõukogude võimule süvendas kahtlemata äärmiselt terav vahekord vabriku juhtkonnaga. Kogu 1940. a. kevadel käis Kreenholmi tööliste järjekordne palgavõitlus. Tööliste üldkoosolek oli juba 1940. a. märtsis esitanud nõudmised, et kõigi tööliste tunnitäsu tõstetaks 10 senti võrra. Vabriku valitsus ei rahuldanud tööliste soovi, töötülide lahendamise komis- jon, kellele töölisel nõudmised olid edasi andnud, pakkus kompro- missi (meestööliste 2,5-sendilist ja naistöölitele 2-sendilist pal- galisa tunnis). Töölisel protestisid direksiooni otsuse vastu ning

⁶ Saabus päev, lk. 170.

⁷ «Põhja Kodu» nr. 80, 17. juulil 1940.

⁸ Sealsamas.

⁹ «Põhja Kodu» nr. 84, 26. juulil 1940.

jäid oma esialgse nõudmise juurde, põhjendades seda elukalliduse tõusuga. Nad saatsid protestinoodi sotsiaalministrile.¹⁰

Direktori poolt saadeti töölisel 15. juunil «puhkusele» ja pandi vabrik seisma. Alles siis, kui Eesti Töötava Rahva Liidu programmist oli ette näha, et tööliste nõudmine rahuldatakse, otsustas Kreenholmi direksioon järele anda ning nõustus tõstma töötasu Kulgu saeveskis 8 sendi võrra. Lubati maksta isegi lasteabiraha. Kogu vabriku ulatuses lubati tõsta meestööliste tunnitasu 7 ja naistöölistel 6 sendi võrra.¹¹ 26. juulil 1940. a. kirjutati alla ja hakkas kehtima tekstiilitöölise ja töösturite vaheline kollektiivleping kogu vabariigi ulatuses, mille kohaselt tekstiilitöölise tunnitasu miinimumiks Narvas määrati nii meestel kui ka naistel 30 senti. Kõrgendatud palka hakkasid töölisel tegelikult saama alles pärast vabriku natsionaliseerimist.

Palgavõitluse käik näitas kapitalistide osalist taandumist oma esialgselt kategooriliselt seisukohalt. Selleks sundis neid kahtlemata üldise poliitilise olukorra muutumine.

Kreenholmi põliistel isandatel ei olnud julgust osutada vastu panu vabriku natsionaliseerimisele. Teatavasti kanti Kreenholmi Manufaktuur esimesena Eesti natsionaliseeritavate suuretevõtete nimekirja. Natsionaliseerimisdeklaratsiooni väljakuulutamine toimus 23. juulil 1940. a. miitingul vabriku õuel. Töölisel tervitasid Kreenholmi kuulutamist rahva omaks. Arnold Treiberg oma sõnavõtus ütles: «Ma tulin siia otse rongilt. Käisin Eesti töölisdelegatsiooni koosseisus Moskvast. Me nägime oma silmaga, misugust edu on nõukogude inimesed saavutanud. Nad ehitavad ise oma õnnelikku elu. Ja nüüd oleme selle õiguse saanud meiega. Kreenholm on nüüd meie oma! Aga me peame olema targad, hoolikad ja kokkuhoidlikud peremehed, hoidma masinaid ja töötama ainult kodumaa hüvanguks. Meie ülesanne on ehitada üles noor Nõukogude Eesti!»¹²

Direktorid ei varjanud oma süngeid nägusid, kuid nende viha osutus võimetuks. Mõni päev hiljem olid nad sunnitud vabriku üle andma natsionaliseerimiskomiteele, mille esimeheks oli aktiivne tekstiilitöölise ametiühingutegelane H. Roog¹³ ja liikmeteks Kreenholmi töölisvanemad. Arnold Treiberg oma mälestustes meenutab, et kapitalismi tingimusteta kapitulatsiooni sümboliseerivale natsionaliseerimisaktile alla kirjutades olid direktorid «näost kaamed, sulle ei tahtnud seista värisevate sõrmede vahel»¹⁴.

Peadirektor Andreas Knoop ja rida teisi juhtivaid ametnikke, kelle kõrvaldamist töölisel nõudsid nende rahvaauenuliku käitu-

¹⁰ «Põhja Kodu» nr. 73, 1. juulil 1940.

¹¹ Sealsamas, nr. 76, 8. juulil; nr. 80, 18. juulil; nr. 85, 29. juulil 1940.

¹² Saabus päev, lk. 172.

¹³ H. Roog sai 1940. a. Eesti NSV Kergetööstuse Rahvakomissariaadi Tekstiilitööstuse Peavalitsuse ülemaks, 1941. a. mõrvati fašistide poolt.

¹⁴ Saabus päev, lk. 172.

mise pärast, olid sunnitud Kreenholmist lahkuma. Tööle jäeti edasi endine tehniline direktor J. Simenson, kes — vähemalt näiliselt — avaldas valmisolekut töötada koos nõukogude võimuga, ning osa insener-tehnilisi töötajaid. Kreenholmi asusid juhtima endised töölised. Vabriku esimeseks komissariks oli H. Roog, hiljem A. Treiberg (kes sai ka esimeseks direktoriks).¹⁵ Ka teistes Narva vabrikutes said direktoriteks endised töölised. Tänu tööliskade toetusele ja vastutustundele õnnestus natsionaliseerimine teostada kiiresti ja häireteta. Ei Kreenholm ega teised Narva vabrikud kaotanud seetõttu ühtegi töötundi.

Natsionaliseeritud vabriku uueks nimeks, mida ta kannab tänapäevani, sai Riiklik Kreenholmi Manufaktuur.

Vabriku uuel proletaarsel juhtkonnal kujunes töölistega tihed kontakt, mis meenutas Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ja Eesti Tööraha Kommuuni päevi. Vabriku juhtimisel hakkas uus direksioon kõiki tähtsamaid küsimusi arutama ja lahendama koos reatöölise esindajatega. Majandusaktiivi nõupidamised, tööliste üldkoosolekud ja osakondade koosolekud-tootmisnõupidamised kujunesid natsionaliseeritud Kreenholmis seaduspärasteks nähtusteks ja tootmise kollektiivse juhtimise meetodiks. Direktsiooni ja parteiorganisatsiooni abiliseks etendas vabrikus tähtsat osa ametiühing. Ametiühingu tuumiku moodustas endise Narva tekstiilitööstuse kutseühingu aktiiv (A. Põlts, V. Volkov, Rätsep, Kujavski jt.). Kutseühingu liikmete arv oli 1940. a. märtsis 301, juuni keskel 651 (neist Kreenholmis 371). Juba enne nõukogude võimu kehtestamist oli Narva kutseühing lahku löönud oportunistlikust Tekstiilitöölise Kutseühingute Liidust Tallinnas.¹⁶

Kreenholmi ametiühingu liikmete arv tõusis juba 1941. a. septembris üle 2000 ning uus käitiskomitee valiti 27-liikmeline. Kreenholmi käitiskomitee esimeheks valiti Eesti NSV esimese Ülemnõukogu liige — kommunist August Põlts.¹⁷ Ametiühingu komitee võttis aktiivselt osa kõigist ümberkorraldustest vabrikus ning tema kollektiivi elus.

Nõukogude võimu esmajärguliseks ülesandeks oli töölisklassi materiaalse heaolu tõstmine ja tööpuuduse likvideerimine Eestis.

Kapitalistliku töötasusüsteemi likvideerimine algas alates 1. augustist ülevabariigilise töötasude tõstmisega keskmiselt 20% võrra.

Töötasu tõstmine jätkus kogu vabariigis 1940. a. oktoobris, mille tulemusena suurenes ka Kreenholmi tööliste töötasu aastast esimese poolega võrreldes 42% võrra. Tükitöölise keskmine kuu-töötasu tõusis 84-lt kroonilt 118 kroonini, ajatöölise töötasu 70-lt 100 kroonini.¹⁸ Tööliste arv ulatus sel ajal juba üle 3200 inimese. Tükitöölisi oli 1940. a. oktoobris 1596, ajatöölisi aga mõnevõrra

¹⁵ «Narva Tööline» nr. 11, 30. aug. 1940.

¹⁶ «Põhja Kodu» nr. 67, 14. juunil 1940.

¹⁷ «Narva Tööline» nr. 15, 9. sept. 1940.

¹⁸ ENSV ORKA, f. R—8, nim. 2, s.-ü. 80, l-d 11—20.

rohkem — 1607.¹⁹ Töötasu silmapaistev tõus aitas kindlustada kõigile töölistele inimväärse äraelamise ja oli tööviljakuse kiire kasvu materiaalseks stiimuliks. Tuleb märkida, et vabrikusse tööle jäetud direktori ja tehniliste jõudude töötasud säilitati, kuid kaotati preemiad, mis ühe kaasaeglase sõnade järgi moodustasid «omaette varanduse».²⁰

Kohe pärast võimuküsimuse lahendamist astus natsionaliseeritud Kreenholmi uus juhtkond energilisi samme vana korra igandite väljajuurimiseks vabriku olustikus. Eelkõige vallandati töölt kapitalistide paadunud käsilased — kurikuulsad ketrusvabriku ja kudumisvabriku «töölevõtjad», kes olid aastaid omavolitsenud, taga kiusanud ja vallandanud klassiteadlikumaid töölisi ning altkäemaksu võtnud töölesoovijatelt. Osa vabriku endiste peremeeste fruid teenreid andis lubaduse end «parandada» ja jäeti tööle.²¹

Hiljem säärased isikud siiski ei õigustanud nende suhtes osutatud suuremeelsust, esinesid töödistsipliini laostajatena ja nõukogudevastase laimu levitajatena tööliste keskel, nii et neid oldi sunnitud isegi kohtulikult karistama.²²

Kapitalismi häbiväärse igandina kaotati Kreenholmis juba esimesel nõukogude võimu kuul tööliste läbiotsimise ehk «katsumise» põline traditsioon. «Katsumispukid» viidi vabrikuvärvast kolikambrisse, tööliste kasvatamiseks teostati selgitustööd koosolekutel.

Alandavalt ja rõhuvalt oli tööliste mõjunud kapitalistide võimu ajal põliselt püsinud ebavõrdsus vabriku sauna kasutamisel. Tööliste maksis oma sauna kasutamine 10 senti, ametnike sauna kasutamine, kus olid paremad pesemistingimused, 20 senti. Ametnikele oli tööliste sauna kasutamine tasuta.

Tööliste nõudmisel kehtestas Riikliku Kreenholmi Manufaktuuri juhtkond alates 1. sept. 1940. a. kõigile tööliste vabriku sauna ja pesuköögi tasuta kasutamise.²³ Samuti tühistati häbiväärne feodaalne igandina püsinud korraldus, mille kohaselt töölisel pidid kontorist hankima loa selleks, et minna vabriku metsa seeni või marju korjama. Luba nõuti ilmselt selleks, et töölisel ei häiriks härraseid direktoreid, kes armastasid samas metsas kütimas käia.

Ka rida teisi kapitalistliku ekspluateerimise ja ebavõrdsuse jäänuseid likvideeriti Kreenholmis tööliste initsiatiivil. Vabriku peavärvast kõrvaldati näiteks Kreenholmi asutaja ja endise pärisisanda Ludvig Knoopi kuhu, mis oli seal ähvardavalt valvanud oma palgaorje ligi poole sajandi jooksul. Jälgides Kreenholmi tööliste eeskujul võtsid ka natsionaliseeritud Linavabriku

¹⁹ ENSV ORKA, f. R—8, nim. 2, s.-ü. 80, l-d 11—20.

²⁰ «Narva Tööline» nr. 11, 30. aug. 1940.

²¹ «Põhja Kodu» nr. 87, 2. aug. 1940.

²² «Narva Tööline» nr. 8, 23. aug. 1940 jm.

²³ «Narva Tööline» nr. 6, 19. aug. 1940.

töölised maha vihatud direktori Peltzeri kuju vabrikuvärava juurest.

Ülaltoodud ümberkorraldused iseloomustavad sotsialistlike tootmissuhete kehtestamise algust Kreenholmis. Nende tulemusena saavutati silmapaistev murrang kogu vabriku olustikus, mida tolleaegne reporter ilmekalt kujutab artiklis «Tööraha Kreenholmis»: «Imposantne kontorihoone, mis kerkib puies-tee käänaku tagant, on elanud üle kapitalistliku korra kukutamisel vahest küll kõige põhjalikuma muutuse. Direktorite nõupidamissaalis ja kõige «pühamas» paigas, käitise juhi kabinetis vaatavad nüüd seinalt vastu Lenini... ja teiste suurte rahva-juhtide pildid... Kabinetis, mille ukse taga varem ametnikudki liikusid kikävarbail, on nüüd aset võtnud inimesed, keda enam ei eruta jutulesoovijate tööliste vabrikutolmuga puuderdatud näod.

Esimest korda Kreenholmi ajaloos näevad need seinad inimesi, kellel seisavad südamelähedal ka tööliskonna mured ja rõõmud ja kes kogu oma tööjõu on pühendanud eesmärgile, luua nendes käitisevaremetes uut elu...»²⁴

Peamiseks probleemiks, mis pärast nõukogude võimu kehtestamist päevakorraks kerkis ja kiiret lahendamist vajas, oli töepoolset Kreenholmi Manufaktuuri rekonstrueerimine, tema konserveeritud ja osaliselt lagunenenud sisseseade taastamine ja täie võimsusega käikulaskmine.

Nõukogude võimu taaskehtestamise momendil seisid Kreenholmi kombinaadi viiest vabrikust kaks täielikult juba alates 1917.—1918. aastast. Nn. Georgi ketrusvabrikus oli osa masinakomplekte lahutatud osadeks ja viidud üle teistesse vabrikutesse. Kraasimis- ja eelketrusmasinad olid aga veetud välja Lätisse ja Leedusse. Siiski oli võimalik taastada ning käiku lasta osa ketrusmasinaid, kus tööd võis leida ligi 500 inimest. Samuti seisis 1918. a. alates vana ketrusvabriku «uus pool», kuna «vana pool» töötas ühes vahetuses. 1917. a. alates seisis ka uus ketrusvabrik — korpus «E», mis vajas põhjalikku remonti, elektrifitseerimist ja küttesüsteemi korrastamist. Vana kudumisvabriku «vana pool» seisis 1918. a. alates. 1954. aastal olid ligi 300 muutenud kõlbmatuks vanarauaks, «uus pool» töötas 800 teljega kahes vahetuses. Alakoormatusega töötas ka Joala ketrusvabrik. 1940. a. juulis töötas Kreenholmis 1900 tööliset. 26. juulil 1940. a., s. o. natsionaliseerimise momendil, Kreenholmi töötava sisseseade hulka ja tootmismahu näitab tabel lk-1 10.²⁵

Päevas töötas vabrik ümber umbes 11 tonni puuvilla.

Võrreldes tabeli andmeid Kreenholmi Manufaktuuri võimsusega tema hiilgeperioodil enne I imperialistlikku maailmasõda,

²⁴ «Narva Tööline» nr. 11, 30. aug. 1940. (Artikli autor on siiski unustanud, et Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ja Eesti Tööraha Kommuuni päevil Kreenholm kuulus samuti töötavale rahvale.)

²⁵ EKPA, f. 16, nim. 16—1, s.-ü. 90 (1941), l. 25 (7) (ajakirjanduse andmeil töötas Kreenholmis sel ajal ainult 55 000 väärtat ja 555 telge).

Vabrik	Sisseseade	Päevane toodang
Vana vabriku ketrusosakond	14 016 värtnat	2482 kg
Vana vabriku ettevalmistusosa- kond	1 300 „	268 „
Joala vabriku ketrusosakond . .	18 992 „	1396 „
Masinad ²⁶	86 768 „	3219 „
Kokku :	121 076 värtnat	7365 kg
Kudumisvabrik	1 148 telge	33 700 m

on selge, et eesti kodanluse võimutsemisperioodi lõpul oli sellest kasutatud ainult tühine osa.²⁷

Esimene nõupidamine vabriku töömahu laiendamise küsimuses toimus 1940. aasta augustis. Vabriku tööperspektiivide arutamises võttis osa ka hulgaliselt tööliste esindajaid. Tolleaegne komissar sm. A. Treiberg räägib oma mälestustes, et ta esitas tehnilisele juhtkonnale küsimuse, kui kaua aega võtab Joala vabriku täie koormatusega käikulaskmine. Tehniline direktor J. Simenson arvas selleks minevat 3 kuud. Ketrusvabriku «E» käikulaskmist aga peeti «spetside» poolt võimalikuks alles 2 aasta pärast.²⁸ Arutati võimalusi ka kudumisvabriku laiendamiseks. Tööliste esindajad, kes taotlesid vabriku kiiret taastamist ja oma seltsimeestele töövõimaluse muretsemist, protesteerisid ägedalt tehnilise personali ükskõiksuse ja loiduse vastu ja otsustasid oma initsiatiivil kiirendada sisseseade remonti.

Vabriku mehaanikaosakonnas moodustati põhiliselt noortöolistest koosnevad remondibrigaadid, igas brigaadis 8—12 inimest, kes said endale kindlad tööülesanded ning ise määrasid lühendatud tähtajad nende täitmiseks.²⁹ Nendes remondibrigaadides, mille arv kiiresti kasvas ja 1941. a. märtsis ulatus 14-le, võis varemini kui kusagil mujal täheldada uut sotsialistlikku töössuhtumist, erakordset tööhoogu ja vaimustust, mille juures ei hoolitud pingutuste raskusest ning tehti meelsasti ka ületunnitööd. Eriti hakkas välja paistma oma energia ja töösaavutustega noorte remonditöölise brigaad Allo Aaviste juhtimisel, kes koos oma seltsimeestega Aleksander Mangeli, Joosep Süda, Nikolai Kerloffi, Viktor Marshalovi, Peeter Tamme ja Viktor Kovšilõviga täitis päevaülesandeid pidevalt 180%-liselt, lühendas järjest masinakomplekti korrastamiseks ettenähtud tähtaega ja tegi töö, mil-

²⁶ Täpsem seletus puudub.

²⁷ Kreenholmi Manufaktuur, lk. 24.

²⁸ Saabus päev, lk. 173.

²⁹ «Narva Töoline» nr. 38, 27. märtsil 1941.

leks algul kulutas 500 tundi, juba paar kuud hiljem ära poole lühema ajaga.³⁰

Kreenholmi rajamise 100-ndale aastapäevale pühendatud juubelialbumis märgitakse õigesti, et Aaviste brigaad kujunes esimeseks löökbrigaadiks Kreenholmis. Vabriku «E» ettevalmistusosakonna sisseseade remontimisel töötas ennastsalgavalt Mihhail Martõnovi brigaad. Ka kommunist Oigo noortebrigaad remontis 480 ketrusmasinat ligi kuu aega enne tähtaega. (Selle brigaadi koosseisus töötas siis ka kommunistlik noor Leonid Kujavski, kes pärast Suurt-Isamaasõda 1949. a. algatas Eesti NSV-s sotsialistliku võistluse toodangu kõrge kvaliteedi eest). Kreenholmi ja Balti Manufaktuuri tootmisvõimsuse suurendamist soodustas asjaolu, et tooraine ning turu küsimus ei valmistanud nõukogude kohta tingimustes muret. 1940. a. teise poole jooksul läksid mõlemad vabrikud, nagu näitab alljärgnev tabel, täielikult üle nõukogude puuvilla kasutamisele.

Puuvilla sissevedu Eestisse 1940. a. (kilogrammides):³¹

Kuu	NSV Liit	Ameerika Ühendriigid	Egiptus	Belgia
Jaanuvar	129 238	165 791	80 235	101
Veebruar	29 046	277 048	120 354	2372
Märts	102 759	148 334	74 718	504
Aprill	860 381	10 146	75 647	—
Mai	396 784	46 003	35 950	30 317
Juuni	285 487	20 783	29 407	—
Juuli	375 446	8 711	46 627	—
August	827 556	12 846	33 507	—
September	787 894	24 952	67 537	—
Oktoober	464 162	55 319	—	—
November	776 085	—	—	—
Detsember	1 321 276	—	—	—
Kokku :	6 353 932	769 941	563 982	33 294

Antud tabelist selgub, et ainuüksi Nõukogude Liidu abi kindlustas Eesti tekstiilivabrikute pideva normaalse töö.

Nõukogude puuvill oli märksa puhtam Egiptuse puuvillast. Kui viimase puhastamisel tuli töötada gaasimaskis ja ruumis polnud läbi tolmupilve midagi näha paari sammu kaugusele, siis nõukogude puuvilla puhastamisel võis masinate vahel vabalt liikuda maskita ja kaitseprillideta.³²

Toodangu turustamise küsimuse aitasid lahendada samuti vennasvabariigid. Kreenholmi vabriku kogutoodangust umbes 50%

³⁰ Kreenholmi Manufaktuur, lk. 43/44. (Aaviste nimi on siin ekslikult antud ühe a-ga, ajalehtedes lõpeb see vahel ka u-ga.)

³¹ ENSV ORKA, f. R—10, nim. 1, s. ü. 314, 1940, 1-d 2—3.

³² «Narva Tööline» nr. 11, 30. aug. 1940.

kasutasid Leningradi tekstiilitööstusettevõtteid.³³ Vabriku taastamisel osutasid kohalikele töölistele suurt abi Leningradi insenerid, montöörid ja teised spetsialistid. Erakordse intensiivsuse omandasid Kreenholmi rekonstrueerimistööd pärast seda, kui manufaktuur koos rea teiste Eesti NSV suurtööstusettevõtetega läks üleliidulisse alluyusse, Leningradi Tekstiilitööstuse Peavalitsuse süsteemi. Sellega seoses määrati 1940. a. novembris Kreenholmi uueks direktoriks Leningradi tekstiiliala spetsialist — kommunist Konstantin Georgijevitš Kosko, kes kogu oma jõu pühendas vabriku õitsengule viimiseks.³⁴

Viie kuu jooksul oli Kreenholmi taastamisel tehtud ära tubli töö. Narva linna I parteikonverentsil 1941. a. jaanuaris tehti esimesi kokkuvõtteid Kreenholmi tootmisvõimsuse kasvu kohta 26. juulist kuni 29. detsembrini 1940. a. Nende kohaselt töötas aasta lõpul 145% rohkem värtnaid kui natsionaliseerimise momendil, kuna käikulastud kudumistelgede arv oli kasvanud 90% võrra.³⁵ Vabriku direktori sm. Kosko andmetel töötas 1. jaanuaril 1941. a. 159 000 värtnat ja 1252 kudumistelge kahes vahetuses.³⁶

1941. aastal arenes Eesti NSV tööstus juba Nõukogude Liidu III viisaastaku plaani täitmise tähe all. Nõukogude Eesti tööstuse muutumist üleliidulise tootmissüsteemi orgaaniliseks osaks tähistas NSV Liidu ja ÜK(b)P Keskkomitee määrus 24. jaanuarist 1941. a., millega fikseeriti 1941. a. rahvamajandusplaani põhiülesanded Eesti NSV-s: sotsialistliku tööstuse igakülgne arendamine ja rekonstrueerimine, eriti masinaehituse, tekstiili- ja toiduainetetööstuse tootmisvõimsuste täielik ärakasutamine.³⁷

NSV Liidu RKN määruse kohaselt tuli Riiklik Kreenholmi Manufaktuur täie võimsusega tööle rakendada juba 1. oktoobriks 1941. a. Tööliste arv pidi 1. oktoobriks 1941. a. uuesti tõusma 10 000-ni. Vabriku taastamiseks määrati üleliidulisest eelarvest 18 miljonit rubla.³⁸

Et Narva kosk ja olemasolevad elektrijaamad ei oleks suutnud vabriku energiavajadust rahuldada, siis nägi määrus ette anda Kreenholmile ajutiselt elektrit Leningradi elektrivõrgust 5600 kW ulatuses kuni uue võimsa hüdroelektrijaama valmimiseni, mille projekti asusid kohe koostama nõukogude insenerid Leningradis.

³³ ЕКРА, ф. 16, н. 16—1, с. 90 (1941), л. 4.

³⁴ Kreenholmi Manufaktuur, lk. 43. (Ajalooliselt täpne pole väide, et Kosko oli esimese nõukogudeaegne direktor.)

³⁵ ЕКРА, ф. 16, н. 16—1, с. 90 (1941), л. 25 (7).

³⁶ ЕКРА, ф. 16, томик 19, side 2 (1941), л. 1. Vrd. ka Kreenholmi Manufaktuur, lk. 43 (andmed mõnevõrra erinevad, kuid vahe pole suur — 158 000 värtnat ja 1288 kudumistelge).

³⁷ «Советская Эстония» nr. 38, 14. veebr. 1941.

³⁸ «Narva Tööline» nr. 29, 6. märtsil 1941. (Summa kohta lähuvad andmed lahku. 1940. a. projekteeriti kapitaalehituseks 25 miljonit rbl., 1941. a. teistel andmetel («Советская Эстония» nr. 142, 19. juunil 1941) oli see 16,5 miljonit rbl.)

Rekonstrueerimis- ja remonttööd võtsid järjest suurema ulatuse ja 1941. a. esimesel poolel suurendati mehaanikaosakonna tööliste arvu. Tagavaraosade ning materjalide puuduse lahendamiseks pöördui vennasvabariikide poole. Üleliiduline Puuvilla-tööstuse Tehnika Peavalitsus (Главтеххлоппром) osutas Kreenholmi ja Balti Manufaktuuri sisseseade taastamisele suurt materiaalset abi — ühiselt said nad 1941. a. esimesel poolel 1 800 000 tagavaraosa ja detaili.³⁹

Kreenholmi rekonstrueerimisega ei tegelnud nõukogude korra tingimustes ainult majandusmehed, see toimus parteiorganisatsiooni juhtimisel ja EK(b)P Keskkomitee otsese kontrolli all. 10. aprillil 1941. aastal kuulati EK(b)P Keskkomitee bürool ära Kreenholmi direktori K. Kosko aruanne vabriku taastamise käigu kohta, millest selgus, et mõne kuu jooksul oli partei ja valitsuse määruse elluviimiseks tehtud ära suur töö.⁴⁰

Kui 1941. a. jaanuaris töötas vabrikus 159 000 värtnat ja 1252 telge, siis 1941. a. 10. aprilliks oli käiku lastud juba 236 000 värtnat ja 1456 kudumistelge ning töökorda seatud veel 50 000 värtnat, mille käikulaskmine kvalifitseeritud tööliste ja elektri-välguse puudumise tõttu veidi viibis.⁴¹

EK(b)P Keskkomitee kohustas direktor K. Koskot 1941. a. aprilli- ja maikuu jooksul palkama täiendavalt 2000 uut töolist ning korraldama nende väljaõppe. Eesrindlike tööliste hulgast tuli ette valmistada vähemalt 100 meistriabi. Tuli suurt tähelepanu pöörata juba töötava sisseseade plaanipärasele remondile, et kindlustada masinate kõrget tootlikkust ja mitmel tööpingil-töötajate arvu kasvu, aga ka elektri-transformaatoralajaamade tähtajalise valmistamisele Üleliidulise Elektriijaamade Ministeeriumi ja Tekstiilitööstuse Ministeeriumi abiga.⁴²

Nõukogude võimu kehtestamise esimesele aastapäevale võis Kreenholmi taastajate kollektiiv uhkustundega vastu minna.

1941. a. oli käiku lastud üle 20 aasta seisnud ketrusvabrik «E» ja nn. vana vabriku «uus pool» (samuti ketrusvabrik). 20. juuniks 1941. a. anti eksploatatsiooni kogusummas 260 000 ketrusvärtnat ja 1600 kudumistelge.⁴³

Rekonstrueerimistöö edusammud võimaldasid Kreenholmi päevase ketrustoodangu Nõukogu Eesti esimeseks aastapäevaks tõsta 4-kordseks ja kudumistoodangu kahekordseks võrreldes eelmise aasta sama ajaga.⁴⁴

Sügava hoolitsusega suhtus EK(b)P Keskkomitee Kreenholmi tööliste heaolu parandamisse. Direktorit kohustati avama vabri-

³⁹ «Советская Эстония» nr. 142, 19. juunil 1941.

⁴⁰ ЕКРА, f. 16, toimik 19, s. ü. 2 (1941), 1-d 1 ja 2.

⁴¹ ЕКРА, f. 16, toimik 19, side 2 (1941), 1. 1 (pole eraldatud ketrus- ja korrutamisvärtnaid).

⁴² Sealsamas, l. 2—3.

⁴³ «Советская Эстония» nr. 144, 21. juunil 1941.

⁴⁴ Sealsamas.

kus kaks vahetustega töötavat sööklad. Et taastatavas vabrikus kodanliku aja igandina puudusid elementaarsed töökaitseabinõud, peeti hädavajalikuks ventilatsioon ja kaitsevõrede korrastamist.

Kreenholmi rekonstrueerimiskava lahutamatuks osaks, mille teostamisele nõukogude võim pööras suurt tähelepanu, oli laialdane elamute ja mitmesuguste elutarbeliste asutuste ehitamine, sest olemasolevad tööliselamud omasid kogusummas 34 653 m² elamispinda ega suutnud majutada üle 4000 töölise. Vabriku täie võimsusega tööle asumisel aga tuli mõelda umbes 7500 perekonna ja 3500 üksiktöölise majutamisele. Selleks oli tarvis suurendada elamispinda 200 000 m²-ni, milleks oleks esialgsete andmete järgi kulunud 14,4 milj. krooni.⁴⁵ Ehitustöödele kavatseti rakendada umbes 1000 töolist. Kultuurilise isetegevuse arendamiseks oli kavas ehitada kolmekordne klubihoone, mis mahutaks kuni 3000 inimest, samuti kavatseti ehitada staadion ja töoliste koopediivkauplus.

Et võimaldada naistöölistel korralikku töölkäimist, oli tarvis ehitada 2 lastesõime 250 lapsele ja 2 lasteaeda 220 lapsele, noortööliste väljaõpetamiseks aga vabrikukool 400 õpilase jaoks. Vastavaid summasid taotleti NSV Liidu Tekstiilitööstuse Ministeeriumilt.⁴⁶

Kreenholmi elamu- ja kommunaalehituse plaan, mille välja-töötamine oli alanud juba 1940. a. sügisel, kinnitati lõplikult Narva linna täitevkomitee poolt 26. märtsil 1941. a. Leningradi arhitekti Sergejevi projekti alusel. Lõpliku plaani kohaselt, mis oli mõnevõrra kärbitud esialgsega võrreldes (klubi ehitamine oli esialgu plaanist välja jäetud), kavatseti Kreenholm välja ehitada omaette linnakeseks, kus oleks ka kohaliku nõukogu hoone. 1941.—1945. aastani pidi ehitatama 8 neljakordset kivimaja, 20 kahekordset puumaja, 2 lastesõime, 2 lasteaeda, keskkool 800-le õpilasele ja vabrikukool. Suurematesse majadesse kavatseti ehitada sööklad ja restoranid, juuksuriateljee ja kauplus. Kõigis majades pidi sisse seatama keskküte, igasse korterisse vannituba.⁴⁷ Massiline uute töoliste juurdevool oli tekitanud Narvas ajutise korterikriisi. (1941. a. märtsi algul oli täitevkomitee nii Kreenholmis kui ka südalinnas sunnitud läbi viima elamis-pinna tihendamise 3—4 m²-le iga elaniku kohta).⁴⁸ EK(b)P Keskkomitee juhtis partei Narva linnakomitee tähelepanu vajadusele kiirendada elamute, sööklate, lastesõimede, lasteaedade ja vabrikukooli ehitustöid. Uute töoliste jaoks telliti NSV Liidu Metsatööstuse Ministeeriumilt 8000 m² elamispiinnaga standardmaju juba 1941. a. suveks.⁴⁹ Elamuehitusplaani elluviimist alustati hoogsalt 1941. a. kevadel kahe neljakordse kivimaja ehitustöö-

⁴⁵ «Narva Tööline» nr. 38, 2. nov. 1940.

⁴⁶ EKPA, f. 16, toimik 19, side 2 (1941), l. 3.

⁴⁷ «Narva Tööline» nr. 39, 29. märtsil 1941.

⁴⁸ EKPA, f. 16, nim. 1, s.-ü. 7 (1941), l. 46.

⁴⁹ EKPA, f. 16, toimik 19, side 2 (1941), l-d 2—3.

dega, mis pidid valmima 7. novembiks 1941. aastal. Narva linna täitevkomitee remontis Kreenholmi tööliste 5000 m² linna elamispiinda. Algasid ka filterveevärgi ja kanalisatsiooni ehitustööd ning olemasolevatesse ruumidesse seati sisse sööklad ning lasteaiad.

Kreenholmi Manufaktuuri rekonstrueerimisplaan ning selle teostamise käik 1940. — 1941. aastal on kujukaks näiteks selle kohta, et nõukogude võim alustas sotsialismi ülesehitamist Eesti NSV-s tööstuse materiaalse ja tehnilise baasi tugevdamisest, sotsialistliku tootmise materiaalsete eelduste väljakujundamisest, erilist tähelepanu pühendades tööliklassi heaolu tõstmisele.

*

Uheaegselt tootmise materiaalse baasi kindlustamise ja laiendamisega toimus Eesti tööstuses üleminek uutele, sotsialistlikele töömeetoditele. Siin puudusid eesti töölistel täielikult kogemused, kapitalistlik leivaorjus ei olnud võimaldanud tunda tööst röömu ja teha seda loovalt. Vastupidi, põlvest põlve oli tulnud pidada võitlust tööaja pikendamise, töömahu vägivaldse suurendamise ning töötasu kärpimise vastu.

Esmakordselt mitte ainult Kreenholmi, vaid kogu eesti tööliklassi ajaloos kõrgendati 1940. aastal tööliste palku, ilma et neilt rohkem tööd oleks välja pressitud. Loomulikult kutsus see esile tööliste spontaanse tänutunde ja soovi paremini töötada.

Riikliku Kreenholmi Manufaktuuri komissar ja hiljem direktor A. Treiberg arvas, et eeskätt tuleb vabrik suurema koormusega tööle panna ja masinad korda seada, samuti vabrikusse saabuvaid uusi töölisi välja õpetada ja alles siis sotsialistliku võistlusega algust teha.⁵⁰

Natsionaliseeritud vabriku üle kahe tuhande pealine töölikollektiiv, kelle keskel leidus arvukalt eeskujulikke oskustöölisi, ennetas aga kõik lootused. 10. augustil 1940. a. toimus Kreenholmi tööliste üldkoosolek, kus tööliste uusi ülesandeid selgitas partei Narva linnakomitee sekretär, vana tööliikumise tegelane Adolf Pauk. Koosolekust osavõtjad avaldasid röömu Eesti NSV vastuvõtmise puhul Nõukogude Liitu ja rõhutades, et sellega on igaveseks tõmmatud ajalooline piir tumeda mineviku ja helge tuleviku vahele, võtsid vastu üksmeelse otsuse asuda stahhaanovlikult tööle.⁵¹

Esimeseks sammuks otsuse realiseerimisel oli ketrusosakonna tööliste vabatahtlik üleminek tihendatud tööle, s. o. kolme masinapoole teenindamisele endise kahe asemel, mille vastu nad koo-pide võimu ajal ägedalt olid protestinud.⁵² Sellega võimaldus lasta käiku täiendavalt hulk ketrusmasinaid, millel töötamiseks puudusid kvalifitseeritud ketrajad.

⁵⁰ «Narva Tööline» nr. 3, 12. aug. 1940.

⁵¹ Sealsamas.

⁵² Sealsamas, nr. 4, 14. aug. 1940.

Nõukogude võimu esimestest päevadest alates kujunesid ja tugevnesid päev-päevalt Kreenholmi ja Leningradi tekstiilitöölise vahelised sõprussidemed, etendades tähtsat osa uute töömeetodite rakendamisel. Korduvalt külastasid Kreenholmi eesrindlikud töölised Leningradi suurimat, Kirovi-nimelist tekstiilikombinaati, aga ka vabrikuid «Rabotši» ja «Sovetskaja Zvezda», kus nad tutvusid sotsialistliku tootmise organisatsiooni ja sotsialistlike töömeetoditega. Tekstiilivabriku «Rabotši» eesrindliku töölise A. Naumova eeskujul hakkas ka Kreenholmi kuduja Meeta Luhakõiv esimesena töötama senise kolme asemel kuuel teljel.⁵³ Tema eeskujule järgnesid teised ja sotsialistlik lööktöömeetod, mis seisnes sel ajal tööprotsessi ratsionaliseerimises olemasoleval tehnilisel baasil, hakkas endale pinda võitma. Sotsialistlikust võistlusest Kreenholmis räägib juubelialbum võrdlemisi ebamääraselt, mistõttu lugejal võib jääda mulje, nagu oleks see alanud alles 1941. a. mais.⁵⁴ Tegelikult sai Kreenholmi Manufaktuuri kollektiiv esimese üleskutse sotsialistliku võistluse alustamiseks juba 1940. a. augustis. On huvitav märkida, et seda Leningradi töölise üleskutset kreenholmlased ei riskinud veel vastu võtta, põhjendades oma keeldumist ebavõrdse olukorraga tehnika osas. Sotsialistliku võistluse initsiaatoriteks Eesti NSV-s said Balti Manufaktuuri töölised, kelle esindajad sõitsid Narva ettepanekuga alustada sotsialistlikku võistlust Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 23. aastapäeva auks.

Ajaloolisel Kreenholmi töölise koosolekul 10. oktoobril 1940. a. toimus Balti Manufaktuuri delegatsiooni poolt üleskutse pidulik üleandmine. Kreenholmi töölise enamik kiitis üleskutse vastuvõtmise tormiliselt heaks. Üksikud tagurlikud ja kodanlike eelarvamuste küüsis olevad töölised püüdsid segada koosolekut provokatsiooniliste vahelehiüetega, kuid takistada üleskutse vastuvõtmist neil ei õnnestunud. Sotsialistlikust võistlusest hakkas osa võtma kogu Kreenholmi tööliskollektiiv. Võistlevad ettevõtted pidid täitma ühe kuu jooksul konkreetsed ülesanded tööviljakuse tõstmise, praagi vähendamise, tooraine, materjalide ja kütte kokkuhoiu, toodangu omahinna alandamise ja üldise tootmisprotsessi täiustamise alal. Tähtsaks ülesandeks oli ka võitlus töödistsipliini tõstmise eest, sest koos töölise arvu suurenemisega sagesid töödistsipliini rikkumise faktid, eriti uute töölise keskel.⁵⁵

Esimene sotsialistliku võistluse kampaania andis häid tulemusi. Kohustused nägid ette tõsta Kreenholmis toodangut 15% ja Balti Manufaktuuris 25% võrra. Nii Kreenholmi kui ka Balti Manufaktuuri kollektiivid ületasid endale võetud kohustused tunduvalt, täites oktoobri tootmisplaani ennetähtaegselt. Võistluse lõppedes selgus, et Kreenholmi kollektiiv oli suurendanud too-

⁵³ «Narva Tööline» nr. 18, 8. veebr. 1941.

⁵⁴ Kreenholmi Manufaktuur, lk. 44.

⁵⁵ 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis. Dokumente ja meterjale, Tallinn 1960, nr. 254, lk. 316.

dangut 26,4% võrra (11% rohkem kui ette nähtud) ja Balti Manufaktuur 29% võrra (4% võrra rohkem). Rahvamajas toimunud pidulikul aktusel Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 23-nda aastapäeva tähistamiseks anti üle preemiad seitsmekümenele Kreenholmi töölistele ja neljale meistriabile.⁵⁶ Esimene kuu tööd sotsialistliku plaanimajanduse alusel, millele kogu Eesti NSV suurtööstus üle läks 1940. aasta viimases kvartalis, kulges suurimates tekstiilivabrikutes edukalt. Sotsialistliku võistluse võitis seekord siiski Balti Manufaktuuri kollektiiv.

Esimene sotsialistlik võistlus ergutas märksa Kreenholmi töölisti töö ümberkorraldamiseks utel alustel. Vabrikud viidi üle tööle kahes vahetuses, ka hakkas kasvama lööklaste — mitmel tööpingil töötajate arv, ulatudes novembris 33 inimeseni. Parteiorganisatsioonil, ametiühingul ja eesrindlikel töölistel tuli neil päevil teravalt kokku põrgata vana insener-tehnilise personali konservatismi ja umbusuga sotsialistliku võistluse suhtes. Osa insener-tehnilisest personalist väitis, et see on mingi uus konkurentsivorm, mis viivat tööliste olukorra halvenemisele. Insener-tehnilise personali passiivsus oli oluliseks põhjuseks, miks sotsialistlik võistlus Kreenholmis kohe massiliseks ei muutunud.

Teine sotsialistliku võistluse leping sõlmiti Kreenholmi ja Balti Manufaktuuri vahel juba 1940. a. novembris NSV Liidu Ülemnõukogu valimiste auks. Kreenholmi kollektiiv võttis endale sel puhul sotsialistliku kohustuse täita ennetähtaegselt 20. detsembriks aastaplaan ja toota üle plaani 300 000 m riidet ja 150 000 kg lõnga.⁵⁷

Ka see kohustus täideti eeskujulikult. Kui 1940. a. juulis tootis Kreenholm 7365 kg lõnga ja 33 700 m riidet päevas, siis 29. detsembril 1940. a. oli päevane toodang 19 801 kg lõnga ja 52 420 m riidet⁵⁸, mis näitab, et juba poole aasta jooksul nõukogude korra tingimustes kasvas ketrustoodang üle kahe korra, riidetoodang aga ligi 1,7-kordseks.

Kvartalite kaupa oli Kreenholmi toodang 1940. a. jooksul järgmine.⁵⁹

I kv.	570 595,8 kg lõnga,	2 246 827,3 m riidet,
II kv.	539 437,1 „ „	1 991 698,1 „ „
III kv.	676 213,5 „ „	2 354 740 „ „
IV kv.	1212 506,4 „ „	3 361 807,1 „ „
kokku: 2998 758,8 kg lõnga,		9 955 072,5 m riidet

Tööliste arv oli vabrikus aasta lõpuks kasvanud 1900-lt 5400-le, s. o. 2,8-kordseks. Võistluse käigus kerkis esile järjest uusi löök-töölisi. 1940. a. detsembris oli tööeesrindlaste arv tõusnud 116-le

⁵⁶ «Narva Tööline» nr. 42, 11. nov. 1940.

⁵⁷ «Narva Tööline» nr. 44, 16. nov. 1940.

⁵⁸ EKPA, f. 16, nim. 16—1, s.-ü. 90 (1941), 1. 25 (7).

⁵⁹ Sealsamas.

inimesele. Vilunud kangrud Glafira Lehtsaar ja Veera Kiken läksid kuult teljelt üle kaheksale teljele, 3 kangrut aga kuult teljelt üheksale teljele. Need olid tänapäevalgi tuntud eesrindlased Jevgenija Frolova, Apolinaria Zverkova ja Ludmilla Kostjuško. Kreenholmi tollaegsetes tingimustes võis neid tulemusi pidada rekordlisteks.

«Vabrikutes ... on juba tunda kommunistlik mõju tööle,» märkis EK(b)P Narva Linnakomitee sekretär A. Pauk aruandekõnes linna I parteikonverentsil 1941. a. jaanuaris.⁶⁰

Olles sotsialistlikus võistluses Balti Manufaktuuriga omandanud teatud kogemusi ja usku oma jõusse, esitas Kreenholmi kollektiiv 24. detsembril 1941. a. Eesti, Läti ja Leedu NSV tekstiilitöölisele üleskutse alata sotsialistlikku võistlust ÜK(b)P XVIII üleliidulise konverentsi auks. Kreenholmi töölised võtsid endale endistega võrreldes juba suuremaid kohustusi: suurendada ketrusetoodang konverentsi avamise päevaks 19 000 kilogrammini päevas ja riidetoodang 60 000 meetrini päevas, valmistada ette 1000 kvalifitseeritud töolist, remontida 80 000 ketrusvärtnat, varuda järgmiseks hooajaks küte ning avada kahes vahetuses töötav lasteaed ning lastesõim 120 lapsele endise direktori majas.⁶¹

Võistluse edukamaks organiseerimiseks paluti nõu ja abi ka Leningradi ja Moskva tekstiilitöolistelt. Nende eeskujul alustasid Kreenholmi parteiorganisatsioon ja ametiühing individuaalse võistluse organiseerimist eesrindlike töölise vahel. Esimestena alustasid 1941. a. veebruaris individuaalset sotsialistlikku võistlust kaks eesrindlikku kangrut — kommunist Veera Kiken (kaheksal teljel) ja Jevgenia Frolova (üheksal teljel). Üleskutse esitaja V. Kiken kohustus täitma päevaseid töonorme mitte alla 105%, andma kõrgekvaliteedilist toodangut ja vähendama praaki, hoidma korras oma teljed ning teatama kõigist vigadest abimeistritele (see oli küll muide kõigi töölise kohuseks). Eriti väärtuslik oli aga Kikeni kohustus õpetada 1. maiks ühiskondliku töö korras õigeid töövõtteid kahele uuele töölisele. Et varem selliseid kohustusi polnud võetud, tuleb seda võistluslepingut lugeda eesrindlike kogemuste koolide rajamise alguseks Kreenholmis. Kuduja Frolova võttis üleskutse vastu. Võistlus kujunes pingeliseks. V. Kiken pidas sõna, täites normi kuni 112%-liselt ja kududes päevas kuni 60 m riidet.⁶² Individuaalsete võistlejate arv kasvas, kuid massiliseks individuaalne võistlus sel perioodil veel ei kujunenud.

Esimesena Kreenholmi vabrikutest asus viimistlus-värvimisosakond 1941. a. märtsis taotlema eesrindliku (stahhaanovliku) tööosakonna nimetust, kuna 61% osakonna töolistest töötas eeskuj-

⁶⁰ ЕКРА, ф. 16, н. 16—1, с. 90 (1941), л. 25 (7).

⁶¹ «Советская Эстония» nr. 47, 28. detsembril 1940.

⁶² «Narva Tööline» nr. 21, 15. veebruaril 1941.

likult, teenindades ülennormilist masinate hulka ja laiendades tunn-
duvalt töömahtu.⁶³

Esimesi edusamme tegi vabrikus ka ratsionaliseerimisliiku-
mine. Rida kogenud töölisi tegi häid ettepanekuid masinate
remondi kiirendamiseks, materjalide kokkuhoidmiseks ja vabriku
sisetranspordi mehhaniseerimiseks, mis enamasti nende endi
poolt ka ellu viidi.

Kreenholmi kollektiiv, järgides partei ja ühiskondlike organi-
satsioonide initsiatiivi, ületas partei XVIII konverentsi tähista-
miseks kestvas võistluses võetud kohustused. Erialane väljaõpe
anti 1500-le töölisle. Lõnga ja riide valmistamise plaan ületati
30% võrra, värtinate arvu vahetuses suurendati 4,6% võrra.
Ketrusvabriku «E» taastamine kulges edukalt, mahajäämust
esines ainult tellisetehase käikulaskmises.⁶⁴

Sotsialistlikku võistlust järgmise aasta plaani ennetähtaegse
täitmise eest alustati 1941. a. aprillis Leningradi Kirovi-nimelise
kombinaadi ja Ivanovo milaneesikombinaadi kollektiiviga. Selle
võistluse programm sisaldas kõik tähtsamad vabriku kollektiivi
ees 1941. aastal seisvad ülesanded uute tootmisvõimsuste käiku-
laskmise, kaadri ettevalmistamise, elamuehituse ja tööliste kultuu-
rilise ning olustikulise teenindamise alal.⁶⁵

EK(b)P Keskkomitee suunas selle võistluse käigus Kreen-
holmi parteiorganisatsiooni tähelepanu vajadusele tugevdada
poliitilist kasvatusööd tööliste ja insener-tehnilise personali
hulgas ja muuta massiliseks põhitööalade tööliste vaheline indi-
viduaalne sotsialistlik võistlus.⁶⁷ Sõja puhkemise tõttu jäi sot-
sialistlik võistlus selle Nõukogude Liidu ühe vanima ja eesrind-
likuma tekstiilikombinaadiga pooleli.

9. mail 1941. a. algatasid Riikliku Kreenholmi Manufaktuuri
töötajad ülevabariigilise sotsialistliku võistluse, esitades kõigile
Eesti NSV töötajatele üleskutse täita Nõukogude Eesti esimese
aastapäeva auks ennetähtaegselt 1941. a. esimese poolaasta toot-
misplaani. Üleskutse võtsid vastu vabariigi kõigi suuremate töös-
tusettevõtete kollektiivid.

Algas ka Kreenholmi vabrikute omavaheline võistlus 1941. a.
I poolaasta plaani ennetähtaegse täitmise eest, mis arenes edu-
kalt — plaan täideti ning ületati 21. juuniks 1941. a. — 9 päeva
enne tähtaega. Keskmise päevane ketrustoodang sel momendil
tõusis 26,5 tonnini, ületades 4-kordselt 1940. a. II kvartali päeva-
toodangu, päevane riidetoodang aga 61 000 meetrini — ligi 2-kord-
seks võrreldes 1940. a. II kvartaliga. Meenutagem siinkohal, et
kui 1940. aastal tootis Kreenholm ligi 9,96 milj. m riidet ja ligi

⁶³ «Narva Tööline» nr. 28, 4. märtsil 1941.

⁶⁴ Sealsamas, nr. 22, 18. veebr. 1941.

⁶⁵ Sealsamas, nr. 43, 8. apr. 1941.

⁶⁷ EKPA, f. 16, toimik 19, side 2 (1941), l. 4.

2999 tonni lõnga,⁶⁸ siis 1941. aastaks oli Kreenholmi Manufaktuuri täita üleliiduline plaan (18 milj. meetrit kangaid ja 6200 tonni lõnga).⁶⁹

1941. aasta I poolaasta töötulemused näitasid, et kõik eeldused selle plaani täitmiseks olid ka Kreenholmis olemas, kuid Balti Manufaktuuri väiksem ja monoliitsem kollektiiv Juliana Tellmanni juhtimisel püsis vabariigis sotsialistlike töömeetodite juurutamisel esikohal, võites kaks korda vabariiklikus sotsialistlikus võistluses Eesti NSV AÜKN rändpunalipu. Tänu stabiilsemale ja seetõttu ka klassiteadlikumale ning kvalifitseeritumale tööliste koosseisule, hästi organiseeritud tootmisväljaõppele ja eesrindlike kogemuste koolidele saavutati seal 1941. a. esimese viie kuu jooksul toodangu tõus umbes 40% iga töölise kohta.⁷⁰

Ka Kreenholmi kollektiiv töötas tootmisplaani täitmisel edukalt, eesrindlaste arv kasvas järjekindlalt. NSV Liidu RKN määrusega anti Kreenholmi lõõktöölise premeerimiseks 1941. a. I poolel 500 000 rbl., mille arvel lubati neile puhkust parimates NSV Liidu ja Eesti NSV kuurortides, ekskursionsioone Leningradi ja Moskvasse ning rahalisi preemiaid. Rahvusvahelise naistepäeva puhul premeeriti individuaalselt 400 eesrindlikku Narva vabrikute naistöolist, neist 258 Kreenholmist.⁷¹

Kogu vabriku kollektiiv võttis osa 1. mai tähistamisest. Kreenholm riietas end pidurüüsse. Tööliste sõnade järgi nõgi rahvamaja sel puhul välja nagu kunstiateljee. Peavärava juurde asetati 3 suurt diagrammi Kreenholmi saavutuste kohta nõukogude korra tingimustes — tööliste arvu kasvu, värtnate ja telgede arvu kasvu ning vabriku toodangu kasvu kohta. Siia paigutati ka autahvel ligi 40 eesrindliku töölise nime ja töösaavutuste kirjeldusega.

1. mai puhul määrati preemiaid 226-le Kreenholmi eesrindlikule töölisele. Nõukogude Liidu tekstiilitööstuse rahvakomisari erimäärusega anti sel puhul 8-le Kreenholmi töölisele aumärgid «Sotsialistliku võistluse eesrindlane». Need olid «E»-vabriku remondibrigaadi meistriabid Mihhail Martõnov, August Reinard, kudumisosakonna meistriabid Leonti (Leonid) Kujavski ja Leonid Stepanov, vana vabriku tööline Marfa Gurjeva, «E»-vabriku remondibrigaadi brigadir Allo Aaviste ja tööline Joosep Süda ning vana vabriku rõngasketrusosakonna instruktor Lilli Helmes. Neid kõiki autasustati rahalise preemiaga ühe kuu töötasu ulatuses.⁷²

1941. a. esimese poolaasta lõpuks kasvas eesrindlike tööliste

⁶⁸ ЕКРА, f. 16, nim. 16—1, s.-ü. 90 (1941), l. 25 (7).

⁶⁹ ENSV ORKA, f. R—13, nim. 1, s.-ü. 808 (1941), l. 6; «Narva Tööline» nr. 12, 25. jaan. 1941. (Arhiivi andmetel näib see toodangu kogus olevat Balti Manufaktuuri ja Kreenholmi Manufaktuuri ühiseks plaaniliseks ülesandeks, ajaleht aga väidab, et nimetatud hulk toodangut tuli anda ükski Kreenholmil.)

⁷⁰ «Советская Эстония» nr. 144, 21. juunil 1941.

⁷¹ «Narva Tööline» nr. 30, 8. märtsil 1941.

⁷² «Narva Tööline», nr. 52, 5. mail 1941.

arv Kreenholmis kuni 500-ni, mis moodustas ligi 10% tööliste üldarvust, «E»-vabrikus aga, mis 1. mail pidulikult käiku lasti, oli eesrindlasi 34% kõigist töolistest.⁷³ See tõendab, et Kreenholmi mitme tuhande liikmelises kollektiivis kujunes vähem kui ühe aasta jooksul tugev, sotsialistlikke töömeetodeid kindlalt valdavate tööliste tuumik, kes uusi töömeetodeid õpetasid ka teistele töölistele.

Kreenholmi tööliste arv, nagu eespool märgitud, kasvas 1940. a. teisel poolel väga kiiresti. Kui 1940. a. juunis-juulis oli tööliste arv 1900—2000 inimest, siis 1. novembriks oli see juba kahekordistunud ja ulatus 3960-le. 1941. a. jaanuaris oli üle 5000, märtsis üle 6500 tööliste, kellest üle poole olid naised ja noored, kes polnud varem tööpingil töötanud.⁷⁴ Narva kohalikud tööjõu reservid olid ammendatud juba 1940. a. lõpuks. Ajaleht «Narva Tööline» kirjutas 1941. a. algul: «Nüüd pole enam näha kurnatud inimesi, kes päevast päeva külastasid vabriku peakontorit, et paluda tööd. Hoopis vastupidi, kõikjal võib näha kuulutusid, milles teatatakse uute tööliste ja õpilaste vastuvõtmist... Mitte ükski Narvast, vaid kogu Eesti NSV-st voolab Kreenholmi kokku inimesi, kes tahavad töötada... nüüd ei jätku nõuetaval arvul kvalifitseeritud töölisi.»⁷⁵

Vajadus uute tööliste järele kasvas nii kiiresti, et seda isevoolu teel polnud enam võimalik rahuldada. Seoses «E»-vabriku käikulaskmisega oli tarvis 1941. a. aprilli- ja maikuu jooksul palgata 2000 uut töölist.⁷⁶ Kreenholmi administratsiooni esindajail tuli sõita Lõuna-Eestisse, Pärnu ja Petserimaale uute tööliste värbamiseks, kuid tulemusi oli sel vähe.⁷⁷ Ei ole andmeid, kui palju töölisi saabus Kreenholmi teistest vennasvabariikidest, küll on aga teada, et 1941. a. kevadel pidi saabuma umbes 40 spetsialisti Vene NFSV-st. Samuti oodati aprillis töölisi Leedu NSV-st, kuid nende arvu kohta pole andmeid.⁷⁸ On selge, et kvalifitseeritud tekstiilitööliste juurdeõppimise vajadus vennasvabariikidest kerkis 1941. a. kevadel teravalt päevakorda, sest kohapeal ei suudetud küllaldaselt uusi töölisi ette valmistada ja neid ei tulnud ka isevoolu korras vajalikul määral juurde.

Ei saa öelda, et Kreenholmi juhtkond poleks küllaldasest tõsidusega suhtunud uue kaadri ettevalmistamisse. Juba 1940. aasta oktoobris alustasid Narvas tööd laia profiiliga tekstiilitööliste kursused põhitöölade töölistele, samuti kvalifikatsiooni tõstmise kursused meistritele ja abimeistritele. Tallinna tekstiilitehnikumis suurendati õpilaste arv kahekordseks, algasid ettevalmistused ka Narvas tekstiilitehnikumi ja Kreenholmi vabrikuõpilaste kooli

⁷³ «Narva Tööline» nr. 72, 19. juunil 1941.

⁷⁴ EKPA, f. 16, toimik³ 35, side 3 (1940)/41), l. 6.

⁷⁵ «Narva Tööline» nr. 3, 7. jaanuaril 1941.

⁷⁶ EKPA, f. 16, toimik 19, side 2 (1941), l. 2.

⁷⁷ «Narva Tööline» nr. 45, 12. aprillil 1941.

⁷⁸ EKPA, f. 16, toimik 34, side 3 (1941), l. 12 ja toimik 35, l. 50.

avamiseks. Lühiajalistel kursitel valmistati vähem kui ühe aasta jooksul ette 2500 uut kangrut ja ketrajat. Suur osa vilunud töölisi oli rakendatud noorte väljaõpetamisele tööpingi taga, mis teatud määral raskendas nende osavõttu lõõktööst. Kommunist Veera Kikeni eeskujule järgnesid paljud kudemajad ja ketrusosakonna töötajad, näiteks A. Järvepera, Raudmaa, Sakk jt.⁷⁹

Siiski oli uute tööliste nii massiline ja kiiretempoline ettevalmistamine Kreenholmi kollektiivile ilmselt üle jõu käivaks ülesandeks, sest 1941. a. kevadel tuli iga endise tööliste kohta juba 2—3 uut töölist. Väljaõppe alal esinevat mahajäämist võis täheldada 1941. a. märtsis-aprillis, kui kvalifitseeritud tööliste puuduse tõttu viibis vabrikus «E» käikulaskmine.⁸⁰ Sotsialistlikus võistluses Ivanovo tekstiilikombinaadiga oli samuti ette nähtud kohustus noored töölistad välja õpetada kiirendatud korras.⁸¹

Enamik noori töölisi õppis huviga ja kiiresti oma ametit, kuid leidis ometi ka neid, kes, õppinud eriala selgeks, ei hakanud tööle, vaid lahkusid vabrikust ja siirdusid mujale tööd otsima.⁸² Mõned nendest pöördusid hiljem küll Kreenholmi tagasi, kuid osa väljaõpetatud tööjõudu läks kaotsi. Vähesel vilumusega uued töölistad ei suutnud võistelda tööviljakuses vanade kaadritöölistega ning tõrkusid seetõttu üle minemast tükitööle. Kui näiteks 1941. a. märtsis Balti Manufaktuuris 77% töölistest oli üle viidud tükitööle, siis Kreenholmis oli selleks ajaks suudetud tükitööle viia ainult 41% töölisi, 59% olid aga ajatöölised.⁸³ Seega oli tükitöölise osatähtsus vabrikus kollektiivis tunduvalt vähenenud, võrreldes eelmise aasta oktoobrikuuga, millal ligi 50% töölistest olid tükitöölised.

Antud seoses pole ülearune tutvuda ka töötasusüsteemi edasise arenguga vabrikus. Alates 10. novembrist 1940 asuti Kreenholmi Manufaktuuris nagu teisteski üleliidulise tähtsusega Eesti tööstusettevõtetes kehtestama üleliidulisi töönorme ning uut töötasusüsteemi — otsest ja piiramatu tükitöötasu ja ühtseid tööhindeid iga toodanguühiku kohta. Tükitöö alusel edukalt töötavate tööliste palgad tõusid sellega 90—130%, abitöölise ja vähem kvalifitseeritud töölistel kuni 35% võrra. Sellega tekkis märgatav vahe eesrindlike ja normi täitvate tööliste töötasus. Mõningatest erinevustest selles osas räägivad eesrindlaste töötasud.

Näiteks oli kuduja päevane töötasu 1941. a. jaanuaris⁸⁴:

3 teljel	—	10 rbl.	14 kop.
6 „	—	19 „	24 „
8 „	—	21 „	30 „
9 „	—	24 „	30 „

⁷⁹ «Narva Tööline» nr. 35, 20. märtsil 1941.

⁸⁰ Sealsamas, nr. 60, 22. mail 1941.

⁸¹ EKPA, f. 16, side 2 (1941), toimik 19, l-d 1 ja 2.

⁸² «Narva Tööline» nr. 42, 8. aprillil 1941.

⁸³ 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis, nr. 317, lk. 387.

⁸⁴ EKPA, f. 16, nim. 16—1, s. ü. 90 (1941), l. 26 (8).

Enamik kudujaid teenindas sel ajal kolme telge, kuid nõortel kvalifitseerimata töölistel oli ka sellega raskusi ning nende päevatuks kujunes vastavalt väiksemaks.

Korruptajate põhimass teenis keskmiselt 5 rbl. 50 kop. päevas, eesrindlased nagu Jevdokimova ja Allikvee, kes läksid üle tükitööle — nn. Leningradi normidele, teenisid aga 14 rbl. 60 kop. päevas.⁸⁵

Kraasijate keskmiseks päevatuks kujunes 3 kr. 96 senti (enne üleminekut Nõukogude rahale).⁸⁶ Eesrindlased (näiteks Eduard Tolli ja Andrei Sakale), kes tõstsid teenindatavate kraasmasinate arvu 16-lt 32-le, s. o. 100% võrra, teenisid 7 kr. 99 senti päevas.

Abitöölise töötasu oli tunduvalt väiksem. Näiteks oli vatipakkija päevapalk 3 kr. 47 senti, lõöktöoline Aleksandra Ivanovskaja, kes täitis kahe inimese töönormi, teenis aga 6 kr. 2 senti päevas.

Ketrusosakonna tööliste töötasu kohta puuduvad kahjuks täpsed andmed. 1941. a. veebruaris läksid 20 Joala vabriku vilunud ketrajat üle tööle kahe masinapoolse asemel neljale masinapoolsele, mistõttu nende töötasu tõusis 4 rbl. võrra päevas, niisiis pidi nende päevapalk kõikuma 8–10 rbl. ümber.⁸⁷

Uus töötasusüsteem stimuleeris töölisi suurendama toodangu hulka ja tõstma oma töömeisterlikkust. Ühtlasi aga venis töötasu normeerimine küllalt pikale (1941. a. jaanuari lõpul polnud see veel jõudnud lõpule) ja et see tunduvalt erines senisest šabloonist, ilmnis eriti madala tööviljakusega uute tööliste keskel rahulolematust,⁸⁸ mis väljendus töödistsipliini häiretes.

Ometi täitis Kreenholm tervikuna edukalt talle määratud tootmisülesandeid, mis räägib tööliste rõhuva enamiku asjalikust ja ausast tööst. Lööktöö initsiaatoriteks olid kommunistid (A. Bogdanov, V. Kiken, V. Logutkin, A. Mangel, A. Karu, A. Paenurm), kes pidevalt ületasid töönorme kuni kahekordselt.

Juhtivatele kohtadele vabrikus edutati hulgaliselt ka eesrindlike parteituid töölisi, kes asendasid nõukogude võimuses otseselt vaenulikult suhtuvaid meistreid ja teenistujaid. Enamik kohtadele jäetud vanu spetsialiste töötas korrektselt, kuid omapoolse initsiatiivita, mistõttu osutus vajalikuks nende juurde kinnistada töölistest õpilasi, et uut vahetust meistrite ja meistriabide ning osakonnajuhatajate kohtadele ette valmistada. 1941. a. jaanuariks oli Kreenholmis edutatud 100 töolist (ligi 2% tööliste arvust).⁸⁹ Edutatute arv kasvas pidevalt. Nende hulka ilmus järjest rohkem ka naisi. Põlisest Kreenholmi töölis perekonnast põlvnev kuduja-lööktöoline Meeta Luhakõiv valiti esimese eesti naisena NSV Liidu Ülemnõukogu saadikuks. Kui üks vennasvabariigi aja-

⁸⁵ EKPA, f. 16, nim. 16—1, s.-ü. 90 (1941), l. 26 (8).

⁸⁶ 1 kroon=1,25 rbl. 1940. a. rahakursi kohaselt.

⁸⁷ «Narva Tööline» nr. 19, 11. veebr. 1941.

⁸⁸ EKPA, f. 16, nim. 16—1, s.-ü. 90 (1941), l. 9.

⁸⁹ Sealsamas, l. 38 (20).

kirjanik küsis kord Meeta Luhakõivult, milline päev 1940. a. oli tema elus kõige õnnelikum, oli naistööline talle vastanud: «... pean 1940. a. kolme päeva kõige õnnelikumaks. Esimene oli 21. juuni, mis kogu Eesti töötavale rahvale tõi uue ja parema elu. Teine õnnelik päev oli 12. oktoober. Tol päeval Kreenholm sai Balti puuvillavabrikult üleskutse sotsialistlikuks võistluseks ja minule usaldati vastuse üleandmine. Kolmas õnnelik päev oli too, millal mind seati üles kandidaadiks Rahvuste Nõukogusse.»⁹²

1941. a. juuni alguseks oli Kreenholmis edutatud 48 endist naistöolist. Näiteks ketrusosakonna tööline Minadora Kujavskaja edutati kaadrite osakonna juhatajaks, naistöölised Linda Nagel ja Tiina Tarkusep osakonnajuhatajaiks, abimeistriteks ja abimeistrite kursuse õpilasteks sai 7 naistöolist (Majorova, Afanasjeva, Bõstrova, Säck jt.).⁹⁰ 38 naistöolist viidi üle kontoritöödele.⁹¹ Nii hulgaline naiste edutamine oli esmakordne Kreenholmi ajaloos.

Kuna meistriabide individuaalne väljaõpe ei rahuldanud kõiki vajadusi, alustasid Kreenholmis 1941. a. veebruaris tööd 7-kuulised abimeistrite kursused, kus erakordse hoole ja huviga asus õppima üle 100 eesrindliku töölise. Et kodanliku diktatuuri ajal ja ka varem oli tee insener-tehnilise personali hulka lihttöölisele peaaegu täielikult suletud, siis olid need kursused kujukaks tõendiks nõukogude korra eelistest. Abimeistrite kursused töötasid õhtuti suurte kogemustega nõukogude spetsialistide osavõtul.

Kõik need abinõud suutsid kindlustada Riikliku Kreenholmi Manufaktuuri plaani täitmise, kuid ei suutnud vältida teatavat ajutist tööviljakuse langust toodangu hulgas ühe töölise kohta. Sotsialistliku industrialiseerimise aastail oli töölisklassi koosseisu uuenemise kaasnähtuseks ka Nõukogude Liidus tööviljakuse ja töödistsipliini ajutine langus.⁹³ Seetõttu tuleb seda pidada teatud määral seaduspäraseks nähtuseks.

Töölisklassis uue, nõukoguliku ellu- ja töössesuhtumise kujundamisel omas erakordset tähtsust poliitiline kasvatustöö. Juhtivat osa etendas siin EK(b)P Narva Linnakomitee eesotsas sekretär Adof Paukiga. Poliitilise kasvatustöö raskuspunkt pärast nõukogude korra võitu Narvas oli täiesti õigesti kantud vabrikutesse, töölisklassi kasvatamisele.⁹⁴ Nii Kreenholmis kui ka teistes vabrikutes kutsuti pidevalt kokku tööliste üldkoosolekuid partei ja valitsuse otsuste selgitamiseks ning sotsialistliku ülesehitustöö küsimuste lahendamiseks. Koosolekute päevakorras oli alati peale jooksvate küsimuste ka poliitilisi ettekandeid. Suure pidulikkusega tähistati revolutsioonilisi ja riiklikke tähtpäevi, nagu Suure

⁹⁰ «Советская Эстония» nr. 75, 29. märtsil 1941.

⁹¹ ЕКРА, f. 16, toimik 30, side 3 (1940/41), l. 97.

⁹² «Narva Tööline» nr. 4, 9. jaan. 1941. (Õige on 10. oktoober.)

⁹³ NSV Liidu ajalugu. Sotsialismi ajajärk, Tallinn 1959, lk. 295.

⁹⁴ ЕКРА, f. 16, nim. 16—1, s.-ü. 91 (1941), l. 29 (11).

Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 23. aastapäeva, konstitutsioonipäeva, Kirovi surma-aastapäeva, rahvusvahelist naistepäeva, 1. maid ja nõukogude võimu 1. aastapäeva Eesti NSV-s. Töölisklubides peeti järjekindlalt poliitilisi loenguid.

Kreenholmi töötava rahva puhkeklubi avati suure pidulikuga 5. okt. 1940 endise ametnike ehk nn. «inglise klubi» ruumes. Partei linnakomitee sekretär A. Pauk oma sõnavõtus märkis: «Kreenholmi töötav rahvas saab kultuurpuhkeklubi, mis, peab saama paigaks, kus kasvatatakse inimesi klassiteadlikeks töölisteks.»⁹⁵ Esmakordselt kõlas neis ligi sajandivanustes ruumides võimas «Internatsionaal».

Esimesi kokkuvõtteid sotsialistliku ülesehitustöö ja poliitilise kasvatustöö edusammudest tegi Narva linna I parteikonverents, mis tuli kokku 1941. a. 26. jaanuaril ja kujunes Narva töötajale pidulikuks sündmuseks. Konverentsi tulid tervitama kõigi Narva vabrikute delegatsioonid, kommunistlikud noored ja pioneerid, kolhooside esindajad ja isegi kaugemate vabrikute esindajad, näiteks Türi paberivabrikust.

Kreenholmi tööliste nimel tõi tervitusi konverentsile Meeta Luhakõiv.

EKP Narva Linnakomitee sekretär A. Pauk andis ülevaate parteiorganisatsiooni ajaloost ja rääkis saavutustest töös vabrikute — eriti Kreenholmi — töömahu laiendamisel, tööpuuduse likvideerimisel ja sotsialistlike töövormide juurutamisel, mille algatajateks olid töölis-kommunistid. Sotsialistliku korra eeliste ilmekaks näiteks olid järgmised arvud: 21. juunist kuni 1941. a. jaanuarini oli Narva vabrikutes tööliste arv kasvanud 3896-lt 8660-le, Kreenholmi toodang aga oli kasvanud 2,5-kordseks, lõõk-tööliste arv 116-le.⁹⁶ Ametiühingu liikmete arv Narvas oli kasvanud 641-lt 8100-le, kommunistlike noori (koos kandidaatidega) oli Narvas 550 (neist 46% olid töölisel, 50% talupojad, 5% intelligentsi hulgas). Poliitilise kasvatustöö tulemusena oli Narva parteiorganisatsioon kasvanud nõukogude võimu kehtimise kuue kuu jooksul 9-kordseks (13 liikmelt 1940. a. juunis 117-le 1941. a. 1. jaan.).⁹⁷ Narva parteiorganisatsiooni kiire kasv oli toimunud peamiselt vabrikutööliste arvel, kes oma tööga olid tõendanud oma ustavust parteile ja nõukogude võimule. 75% kogu parteiorganisatsiooni koosseisust olid töölisel. Kommunistide enamik töötas tekstiilvabrikutes, kus nad olid tootmise juhtideks ja lõõk-töö initsiaatoriteks.⁹⁸

A. Pauk rääkis ka parteiorganisatsiooni võitlusest ideoloogilisel rindel Narva reaktsioonilise kodanluse vastu, kes osutas igati vastupanu nõukogude võimu korraldustele ja püüdis oma mõju säilitada, küll levitades laimavaid kuuldusi nõukogude korra

⁹⁵ «Narva Tööline» nr. 27, 7. okt. 1940.

⁹⁶ «Narva Tööline» nr. 13, 28. jaan. 1941.

⁹⁷ «Narva Tööline» nr. 13, 28. jaan. 1941.

⁹⁸ EKPA, f. 16, nim. 16—1, s.-ü. 90 (1941), l. 23 (5) ja l. 38 (20).

vastu, küll organiseerides «rännakuid» kauplustele ja kokku ostes kõike, mis võimalik. Erilist aktiivsust oli löödud kodanluse avaldanud NSV Liidu Ülemnõukogu valimiste eel, suunates oma tegevuse rahva ühtsuse õnnestamisele ja püüdes takistada valimiste edukat läbiviimist Narvas.

Parteiorganisatsiooni juhtimisel aga oli Narvas ja selle ümbruses maal tööil 226 agitaatorit, kes korraldasid 55 selgituskoosolekut rohkem kui 10 000-le osavõtjale, ajades nurja kõik kodanluse õnnestuskatsed.⁹⁹ Valimised tähistasid töörahva hiilgavat võitu. Nende tulemusi Kreenholmis hinnates ütles käitiskomitee esimees A. Põlts, et hoolimata sellest, et umbes 2 protsenti valijatest moodustanud kodanlik klikk tegi kõik temast oleneva töötava rahva ühisrindede lõhkumiseks, hääletas 98 protsenti valijatest üles seatud saadikukandidaatide poolt.¹⁰⁰

Narva linna I parteikonverentsi iseloomustas bolševistliku enesekriitika õhkkond. Vaatamata saavutatud edusammudele oldi kaugel enesega rahulolu meeleolust, nähti töös esinevaid puudusi ja arutati põhjalikult läbi nende kõrvaldamise võimalused.

Konverentsil märgiti tunnustavalt Kreenholmi parteiorganisatsiooni ja selle sekretär Feodor Afanasjevi poolt tehtud tööd ja seda, et algorganisatsioon oli kasvanud linnas suurimaks, kuid ühtlasi heideti talle põhjendatult ette, et kommunistid pole veel kujunenud kõigil aladel juhtivaks jõuks vabrikus, ei reageeri küllalt kiiresti vaenulikele väljaastumistele ning oma edasises töös peavad palju rohkem tähelepanu pöörama ametiühingu ning komсомoli juhtimisele ja tööle noorsoo ning naiste hulgas. Direktor Kosko oma sõnavõtus tegi samuti ettepaneku pöörata maksimaalset tähelepanu poliitilisele kasvatustööle, tõsta agitatsioonitöö kvaliteeti ja selgitada tööliste hulkadele paremini aktuaalseid poliitilisi küsimusi.

Konverentsil esinenud EK(b)P Keskkomitee esindaja rõhutas oma sõnavõtus: «Meil on vaja läbi viia suur töö, et lõplikult hävitada need mineviku tumedad jäljed... Et juhtida kasvatustööd, vaja endal õppida...»¹⁰¹ Kommunistide poliitilise enesetäiendamise parandamist pidas konverents üheks tähtsamaks parteitöö edu tagamiseks ja seda täiesti õigustatult.

Edaspidise poliitilise kasvatustöö põhisuund fikseeriti EK(b)P Narva linna I parteikonverentsil järgmiselt: «Kogu poliitkasvatustöö süsteemi aluseks kujunegu internatsionaalne kasvatus. Laialdaselt ja igakülgselt (tuleb) selgitada... partei rahvuspoliitikat, pidada otsustavat võitlust igat liiki natsionalismi ja šovinismi avaldustega, väsimatult selgitada kommunistidele, komnoortele ja kõigile töötajatele, et vaenlane püüab kasutada ära seda relva võitluses sotsialistliku ülesehitustöö vastu.»¹⁰²

⁹⁹ «Narva Tööline» nr. 13, 28. jaan. 1941.

¹⁰⁰ «Narva Tööline» nr. 9, 18. jaan. 1941.

¹⁰¹ «Narva Tööline» nr. 14, 30. jaan. 1941.

¹⁰² EKPA, f. 16, nim. 16—1, s.-ü. 90 (1941), l. 44.

Pärast esimest parteikonverentsi arenes võitlus Narvas sotsialismi ja sotsialistliku ideoloogia võidu eest otsustavamalt ja sihikindlamalt.

Tähtsaks etapiks sotsialistliku ülesõhitustöö juhtimisel Nõukogude Eestis oli EK(b)P IV kongress 1941. a. veebruaris. Kongress märkis, et vabariigi parteiorganisatsioon, mis pärast põranda alt väljumist oli kasvanud 10-kordseks, suutis edukalt koondada eesti töötava rahva hulki nõukogude võimu organite ümber ning juhtida masside kasvavat poliitilist ja tööalast aktiivsust tööstuse ja transpordi sotsialistlikul ümberkorraldamisel. Kongress rõhutas, et partei-, ametiühingu- ja komsomoliorganisatsioonide ees seisavad suured ja vastutusrikkad ülesanded kogu vabariigi rahvamajanduse sotsialistlikul reorganiseerimisel ja kapitalistlike elementide väljatõrjumisel. Parteiorganisatsioonide otseseks ülesandeks oli juhtida sotsialistlikku võistlust ning saavutada selles kommunistide avangardlik osa. EK(b)P IV kongress kiitis heaks tekstiilitöölise initsiatiivi sotsialistliku võistluse arendamiseks vennasvabariikide töölistega.¹⁰³

Samal ajal naelutas EK(b)P IV kongress kinni ka sotsialistlike töövormide ja -meetodite juurutamisel tehtud vead ja juhtis tähelepanu vajadusele väga hoolikalt kasvatada uut sotsialistlikku töösse suhtumist altpoolt, mitte aga püüda istutada seda ülalt.¹⁰⁴

EK(b)P IV kongressi otsused said edasiste sotsialistlike ümberkorralduste ja kasvatustöö aluseks ka Kreenholmis. Poliitilisele kasvatustööle rakendati üle 40-liikmeline agitaatorite kollektiiv, kelle liikmed töö vaheaegadel selgitasid töölistele aktuaalseid küsimusi nii eesti kui ka vene keeles, tutvustades neile eriti EK(b)P IV kongressi ja XVIII üleliidulise parteikonverentsi otsuseid. Silmapaistvateks agitaatoriteks kujunesid juba tol ajal kommunistid Varšavski, Narvandi, Bolšak ja Goljarenko.¹⁰⁵

Pidevalt esinesid töölistekoosolekutel kommunistid A. Treiberg, A. Pauk, R. Blokk, V. Rospel, A. Põlts jt.

1941. a. algul alustas tööd EK(b)P Narva komitee partei õhtukool. Seal õppivatele töölistele tehti vabrikute juhtkonna poolt soodustusi töövahetuse muutmiseks, kui see vajalik oli.¹⁰⁶ Poliitkooli tööst võttis Kreenholmist osa umbes 30% organisatsiooni liikmefest, Kalevivabrikust 20%, aga Linavabrikust 64%.¹⁰⁷ See näitab, et osa kommuniste oli liiga koormatud jooksvate tööülesannetega, teoreetiliseks enesetäiendamiseks jäi neil vähe aega.

Kreenholmi klubis hakkas süstemaatilisel 2 korda nädalas töötama tööliste poliitring, kus hakati õppima partei ajalugu. Töötoimus kahes keeles.

¹⁰³ «Советская Эстония» nr. 39, 15. veebr. 1941.

¹⁰⁴ «Narva Tööline» nr. 20, 13. veebr. 1941.

¹⁰⁵ Sealsamas, nr. 29, 6. märtsil 1941.

¹⁰⁶ «Narva Tööline» nr. 8, 16. I 1941.

¹⁰⁷ ЕКРА, f. 16, nim. 16, s.-ü. 90 (1941), l. 27 (7).

Poliitilise kasvatustöö tõhustamiseks rakendatud abinõud näitavad, et Riikliku Kreenholmi Manufaktuuri parteiorganisatsioon koos ametiühingu ja komsomoliorganisatsiooniga seadis oma töö põhieesmärgiks ühtse nõukoguliku töökollektiivi loomise, kelle sotsialistlik töössesuhtumine kindlustaks töoviljakuse tõusu ja töödistsipliini tugevdamise.

Kuigi klassivaenlane harva avalikult välja astus, võis tema tegevuse järgi Kreenholmis esimesel nõukogude võimu aastal leida sageli. See väljendus insener-tehniliste töötajate halvustavas suhtumises sotsialistlikesse töömeetoditesse, tööliste üleolevas ja tihti õelas kohtlemises ametnike poolt, eelkõige aga töödistsipliini laostamise katsetes. Kasutades kurjasti osa uute tööliste vähest teadlikkust ja töovilumuse puudumist, tegi klassivaenlane vaikselt, aga visalt õonestustööd uue korra vastu, laimates ja kahjustades seda, kuidas aga suutis.

Kreenholmi parteiorganisatsioon oli teadlik kollektiivi risustavate elementide olemasolust ja võitles nende vastu. Ametiühingu käitiskomitee esimees A. Põlts iseloomustas Narva linna I parteikonverentsil Kreenholmi tööliste sotsiaalset koosseisu järgmiselt: «Poole aasta jooksul on võetud tööle üle 4000 inimese. Meil polnud võimalust teostada ranget kontrolli tööliste palkamise üle, mille tagajärjel meie tööliste hulka puges palju kahjulikke elemente: kaitseliitlasi, endisi piirivalvureid, spioone, vargaid jne. Kõik need inimesed on nõukogude korra vaenlased, teostavad vabrikus suurt õonestustööd.»¹⁰⁸

Seetõttu tuli rööbiti poliitilise kasvatustöö ja veenmismeetodi rakendamisega kasutada ka karmimaid võitlusvahendeid kollektiivile vaenuilike elementide vastu.

Esimesed häired töödistsipliinis olid ilmnenu juba 1940. a. sügisel. Ühest tootmisnõupidamisest osavõtnud Leningradi spetsialist imestas selle üle ning seadis kreenholmlastele eeskujuks teistes Nõukogude Liidu vabrikutes kehtivat distsipliini, väites: «Tööline peab austama korda nagu sõdur.»¹⁰⁹ Võitlus uue, teadliku töödistsipliini loomise ja kindlustamise eest kujunes järkjärgult partei ja kõigi ühiskondlike organisatsioonide keskseks ülesandeks. See oli seda vajalikum, et koos tööliste arvu kiire kasvuga kasvas kuust kuusse ühelt poolt eesrindlaste, teiselt poolt aga puudujate arv. Oktoobris puudus ajuti 10% ketrusosakonna töolistest. Mõnel esmaspäeval puudus töölt kuni 40–50 töolist.¹¹⁰ Töödistsipliini rikkumise fakte ilmnnes peamiselt uute noortööliste keskel. Eriti arvukaid tööluuse võis täheldada alates 1940. a. detsembrist seoses uutele töönormidele ja tükitöötasule ning hiljem ka 48-tunnilisele töönädalale üleminekuga.

16. jaan. 1941. a. toimus Kreenholmis suure tähtsusega majandusaktiivi nõupidamine sotsialistliku tootmise organiseerimise

¹⁰⁸ EKPA, f. 16, nim. 16—1, s.-ü. 90 (1941), l. 9.

¹⁰⁹ «Narva Tööline» nr. 16, 11. sept. 1940.

¹¹⁰ Sealsamas, nr. 33, 21. okt. 1940.

parandamise küsimustes. Nõupidamisel otsustati üle minna kõigis osakondades tööle kindla graafiku järgi ja vähemalt kord kuus kutsuda kokku tootmisnõupidamisi, kus osakonnajuhatajad annaksid töölistele aru töö käigust ja puuduste kõrvaldamisest. Kõik nõupidamisest osavõtjad kohustusid paljastama distsipliinirikumisi ja nõudma loodrite töölt kõrvaldamist.¹¹¹ Nõupidamisel kiideti üksmeelselt heaks partei ja valitsuse otsus, mille kohaselt tuli, arvestades erakorralist rahvusvahelist olukorda ja maa kaitsevõime tugevdamise vajadust, alates 25. jaanuarist üle minna 48-tunnilisele tööädalale, s. o. loobuda 6-tunnilisest tööpäevast laupäeviti ja puhkepäevade eel. Kõik eesrindlikud tööliised suhtusid sellesse otsusesse positiivselt. Vana ketrusvabriku lööktöoline Anette Pajuste, kes kodanlikul ajal oli kannatanud tööpuuduse all, ütles: «Teadliku töölisena saan ma aru, et praegusel erakordsel ajal see liigne kaks tundi kodumaa hüvanguks ja kaitsevõime tõstmiseks on tühine, võrreldes nende kannatustega, kes kapitalistlikes riikides pommide all kannatavad nälga, viletsust ja suurt puudust.» Tema seisukohaga ühines niidepanemise osakonna tööline Aliide Pärle, kes samuti varem oli tööpuudust kannatanud, kinnitades: «... ma olen valmis, kui olukord seda nõuab, töötama iga päev ka kümme tundi.»¹¹² Nende eesrindlike tööliste järgi joondus suurem osa kollektiivist. Nõukogudevastane element aga ässitas ebateadlikke töölisi nõukogude korra vastu: tööle sunnitavat ilma täiendava töötasuta, mis tööliste olukorda halvendavat. Neil õnnestuski ajutiselt teatud segadust tekitada, kuid parteiorganisatsiooni ja ametiühingukomitee energilise tegevusega tehti sellele kiiresti lõpp ning töö kogu Kreenholmis jätkus normaalselt. 1941. a. veebruaris toimunud järjekordne majandusaktiivi nõupidamine konstateeris siiski töödistsipliini puudulikkust ja kutsus eesrindlikke töölisi üles tugevdama selgitustööd distsipliinirikkujate ja loodrite keskel. Kreenholmi partei-, ametiühingu- ning naisaktiiv eesotsas parteiorganisatsiooni sekretäri F. Afanasjeviga esitas kogu kollektiivile üleskutse: «Kõik ühisesse võitlusse töödistsipliini eest!» Oigusega rõhutati üleskutses, et distsipliinirikkujaid on kerge üle meelitada vaenulike elementide poolt, kes püüavad lõhkuda sotsialistlikku ülesehitustööd, ning seetõttu on nendega vaja pidada kõige otsustavamalt võitlust.¹¹³ Peaaegu kõigil järgnevatel aktiivi koosolekutel, tootmisnõupidamistel ja tööliste üldkoosolekutel oli püsivalt päevakorras töödistsipliini tõstmise ja praagi vähendamise küsimus.

Ajalehes «Narva Tööline» avaldatud andmed näitasid, et 1940. a. detsembris oli vabrikus põhjuseta puudunud päevi 317, 1941. a. jaanuaris — 627, 1941. a. märtsis — 739.¹¹⁴

¹¹¹ «Narva Tööline» nr. 10, 21. jaan. 1941.

¹¹² «Narva Tööline» nr. 13, 28. jaan. 1941.

¹¹³ «Narva Tööline» nr. 23, 20. veebr. 1941.

¹¹⁴ «Narva Tööline» nr. 37, 25. märtsil 1941.

Esines ka omavolilist töö juurest lahkumist, lõunavaheaegade pikendamist ja masinate seismapanekut töö ajal. «Narva Töölise» arvates oli nende pahede põhjuseks Kreenholmi aktiivi nõrk töö. Soovitati parandada selgitustööd ning paremini kasvatada töölistes sotsialistlikku töösuhetumist.

Selgitustööd jätkati energiliselt. Vestlusi töölistega viisid läbi kommunistid, käitiskomitee liikmed, ametiühingu- ja osakonnakomiteed ning rühmaorganisaatorid. Ühtlasi tuli aga paratamatult distsipliinirikkujate korralekutsumiseks rakendada ka rangemaid abinõusid. 1941. a. maikuu asetati Kreenholmi peavärvasse nn. «must tahvel», kuhu kanti pikemat aega põhjuseeta puuduvate tööliste nimed.¹¹⁵ Kui ka see olukorda ei parandanud, jäi üle ainult üks tee — kollektiiv kuritahtlikest loodritest ja nõukogude korrale vaenulikust elemendist vabastada. 19. juunil 1941. a. vallandati kudumisvabrikus 138 ja Joala vabrikus 84, kokku 222 distsipliinirikkujat.¹¹⁶ Osa vallandatuist oli tegelikult juba pikemat aega tööst kõrvale hoidunud. See karm otsus, mis langetati parteiorganisatsiooni ja ametiühingu initsiatiivil, oli täiesti õigustatud ja hädavajalik kollektiivi monoliitsuse ja sotsialistliku töödistsipliini edasiseks kindlustamiseks.

Kreenholmi kommunistide avangardlik osa vabrikus kasvas pidevalt, mille tulemuseks oli partei- ja ametiühinguorganisatsiooni kiire kasv. 1941. a. juuniks, s. o. ühe aasta jooksul, neljakordistus kommunistide arv Kreenholmis ja ulatus 40 inimesele.¹¹⁷ Ametiühingu organisatsiooni kuulus umbes 93,5% kõigist töölistest. Ametiühing tegi ära suure töö tötöta, töökaitse- ja korteriküsimuste lahendamisel ning kultuurmassilise töö organiseerimisel. Peamiseks töövormiks olid koosolekud ja tootmisnõupidamised. Ametiühing hoolitses ka Kreenholmi töötajate kultuurse puhkuse korraldamise eest. Üle 100 Kreenholmi tööliste sai esmakordselt võimaluse puhata Eesti NSV, Krimmi ja Kaukaasia parimates kuurortides. Vanad töölised-pensionärid, kelle olukord nõukogude korra ajal suuresti paranes, said võimaluse puhkuseks sanatooriumides. 1941. a. juunis viibis Pärnu sanatooriumis 13 Kreenholmi töolist-pensionäri.¹¹⁸ Kümned Kreenholmi eesrindlikud töölised said oma perekondadega mugavad korterid endistes ametnike majades. Ühiselamutesse seati sisse telefonid. Vabriku kõigis osakondades korraldati 1941. a. veebruaris arstiteaduslikke loenguid kümne arsti poolt ning viidi läbi tüüfusevastane vaktsineerimine.¹¹⁹

1941. a. märtsis toimus Kreenholmis I ametiühingukonverents, kus valiti delegaadid vabariiklikule kongressile. Konverents arutas põhjalikult vabriku siseelu vajadusi ning puudusi. Konverentsil

¹¹⁵ «Narva Tööline» nr. 60, 22. mail 1941.

¹¹⁶ Sealsamas, nr. 72, 19. juunil 1941.

¹¹⁷ EKPA, f. 16, side 3, toimik 29 (1941), l. 92.

¹¹⁸ «Narva Tööline» nr. 72, 19. juunil 1941.

¹¹⁹ Sealsamas, nr. 26, 27. veebruaril 1941.

otsustati, lähtudes EK(b)P IV kongressi ja ÜK(b)P XVIII konverentsi resolutsioonidest, energiliselt laiendada tootmist ja suurendada lööktöoliste arvu, korraldada kvalifikatsiooni tõstmise kursusi ja laiendada kultuurilis-poliitiliste ringide tegevust. Eri-ist tähelepanu tuli aga ametiühingul kui kõige massilisemal tööliste organisatsioonil pühendada vabrikus osakondadevahelise ja individuaalse sotsialistliku võistluse arendamisele ja töödistsipliini kindlustamisele, võideldes selle eest parteiorganisatsiooni abiliseks koos kogu aktiiviga — tehniline personal kaasa arvatud.

Ametiühinguorganisatsioon pidi välja töötama ka tööliste ja nende laste tervishoiu parandamise ning kultuurse puhkuse organiseerimise plaani, milles tähtsat osa etendasid puhkelaagrid ja ekskursioonid.¹²⁰

Kreenholmi töötava rahva kultuuri- ja puhkeklubi, mille juhtuses olid aktiivsemad töölisel K. Kuusk, G. Grafov, A. Aaviste ja teised, koondas enda ümber 1941. a. veebruariks 700 töölist, kes jagunesid 4 kollektiivi. Poliithariduse kollektiivis töötasid edukalt: poliitring, mille lektoriks oli B. Aaspere, vene keele ring, eesti- ja venekeelne raamatukogu üle 4000 köitega, haridusalaste teadmiste tõstmise ring ja ajakirjanduse lugemislaud. Poliithariduse kollektiiv andis välja seinalehte «Nüüd üles!». Samuti kuulus selle koosseisu Kreenholmi naisaktiiv. Teiseks suure osavõtjate arvuga kollektiiviks oli laulu-, muusika- ja näitekunsti kollektiiv, mille koosseisus töötasid eesti ja vene laulukoor ja vene rahvapillide ansambel, eesti- ja venekeelne näitering, keelpilliorkester ning isegi rahvapilli- ja puhkpilliorkestrid. Kolmandas, nn. meelelahutuskollektiivis harrastati malet, kabetti, lauatennist, koroonat ja piljardimängu. Neljas kollektiiv, kehakultuurikollektiiv, kellel oli oma palgaline sporditreener, omas väljapaistvat spordimeisterlikkuse taset. Siin tegutsesid võimlemis-, käsipalli-, poksi-, tõste-, maadluse-, jääspordi-, jalgpalli-, kergejõustiku-, veremängu- ja suusafamisring. Eriti silmapaistev oli viimane, mille liikmed paistsid silma kogu vabariigi ulatuses. Nii sai Kreenholmi mehaanikaosakonna tööline Eesti NSV 1941. a. meistriks 30 km suusatamises.¹²¹ Näitering õppis A. Kitzbergi «Need talu» ja A. H. Tammsaare «Kõrboja peremeest».

Kreenholmi klubi materiaalse baasi moodustasid pärast nõukogude võimu kehtestamist likvideeritud mitmesuguste kodanlike organisatsioonide (Noorte Meeste Kristliku Ühingu, Naiskodukaitse, Kaitseliidu) ja endise ametnike klubi vahendid.

Klubi tööks kasutati Kreenholmi rahvamaja, kuid et see kippus kitsaks jääma, siis harjutas osa ringe koolimajas ja kooli võimlas. Päevakorda kerkis uue, moodsa kultuuripalee ehitamise vajadus.

¹²⁰ «Narva Tööline» nr. 28, 4. märtsil 1941.

¹²¹ «Narva Tööline» nr. 20, 13. veebr. 1941.

Kreenholmi komsomoliorganisatsiooni ajalugu ootab alles põhjalikumat uurimist, sellepärast piirdume siin kõige üldisemate andmetega tema tööst. Narva kommunistlike noorte esimene koosolek, kus moodustati ka EKNU linnakomitee, toimus 28. juulil 1940. a. Komitee koosnes eranditult töölisnoortest. Sekretäriks oli Leonid Valter — Kalevivabriku töölise poeg, kaks komitee liiget aga olid Kreenholmist. Komitee otsustas asuda komsomoli alorganisatsioonide loomisele Narva suurkätistes ja maal.¹²²

Kreenholmi komsomoliorganisatsiooni rajamine toimus 1940. a. 5. augustil. Koosolekule oli kokku tulnud üle 100 töölisnoore, kes kuulusid töölisnoorte ühingusse «Kreenholm». Noorte keskel tehti põhjalikku selgitustööd, koosolekul esines Punaarmee poliittöölaine Kiiser; kes tutvustas noori kommunistlike noorte ülesannetega ja tegevusega Nõukogude Liidus ja kutsus neid üles aktiivselt oma huvide eest võitlema. Kõne sai noorte heakskiidu osaliseks. Töölisnoor V. Rohult vastas sellele sõnadega: «Töölisnoored! Meie ei taha olla vaikiv ununev lehekülg aegade raamatus!»¹²⁴ Otsustati üksmeelselt astuda Kreenholmi kommunistlike noorte organisatsiooni. Noored võtsid aktiivselt osa nii tootmistööst kui ka isetegevus- ja poliitringidest. 7. nov. 1941. a. võitis Kreenholmi kommunistlike noorte kollektiiv, võisteldes teiste Narva vabrikute noortega, kunstilise isetegevuse alal Narva vabrikutes esikoha. Esineti ajakohase näidendiga «Vabaduspäike», millele publik vaimustusega kaasa elas.

Kreenholmi kommunistlike noorte seinalehed «Võit» ja «Kommunistlik Töölisnoor» (toimetaja Olga Petuhhova) võistlesid Kalevi- ja Linavabriku seinalehtedega ja osutusid parimateks oma kriitilise sisu ja kujunduse poolest. Seinalehed ilmusid eesti ja vene keeles, pandi välja klubis ja punanurgas.

Kommunistlikud noored löid terve rea ringe: poliitring asus töötama eesti ja vene keeles, kutsuti ellu käsitööringid poistele ja tütarlastele, elektrikute ring ja sõjanduse-riigikaitse ring. Elavalt tegutsesid ka kommunistlike noorte draamaring, foting (parun A. Knoopi teleobjektiiviga fotoaparaadi baasil) ja muusikaring. Ringide tegevust raskendas ruumipuudus, sest alles 1941. a. kevaldel õnnestus kommunistlikel noortel saada omaette ruumid.

Kreenholmi kommunistlikud noored võtsid ka agitaatoritena osa valimiskampaaniast NSV Liidu Ülemnõukogu valimiste puhul, levitasid tööliste hulgas «Narva Töölise». Organisatsiooni suuruse ja kasvu kohta autoril täpsemad andmed puuduvad. On teada, et 1940. a. augusti lõpul, kui toimus Kreenholmi komsomoliorganisatsiooni esimene üldkoosolek, oli koos ligi 100 noort.¹²⁵ 1941. a. jaanuaris andis vabriku juhatus komsomoliorganisatsioonile 170 paari suuskade jaoks puitmaterjali, et kindlustada kom-

¹²² «Tartu Kommunist» nr. 20, 29. juulil 1940.

¹²³ «Põhja Kodu» nr. 85, 29. juulil 1940.

¹²⁴ «Narva Tööline» nr. 2, 9. aug. 1940.

¹²⁵ «Narva Tööline» nr. 42, 29. aug. 1940.

munistlike noorte osavõttu ülelinnalisesest suusakrossist.¹²⁶ Sellest võib umbkaudselt järeldada, et organisatsioon oli kasvanud ligi kahekordseks.

Kommunistlikud noored täitsid korralikult Kreenholmi parteiorganisatsiooni poolt antud ülesandeid ja olid tema abilisteks. Seetõttu tõusid nad esile tootmistöö eesrindlastena ja aktivistidena vabriku sisseseade remontimisel. Näiteks töötas hästi Kreenholmi algorganisatsiooni sekretäri Boris Koltunovi elektrimontööride brigaad, täites nelja nädala tööülesanded kolme nädalaga. Kreenholmi noorimaks lööktööliseks oli kommunistlik noor — 17-aastane kuduja Maimu Kampus. Kuuel teljel töötas kommunistlik noor Pelageja Kubina ja kaheksal masinapoolel ketraja Linda Poleški.¹²⁷

1. mai eel korraldati Kreenholmi peatänaval ja õuel kevadine puhastusaksioon, millest võttis osa üle 60 inimese, enamikus kommunistlikud noored.¹²⁸

Tuleb tunnistada, et Kreenholmi komsomoliorganisatsiooni tegevuse igakülgeks iseloomustamiseks kaugeltki ei piisa ülaltoodud faktidest ja seda tuleb täiendavalt uurida. Komsomolitöö ühe puudusena Narvas sel perioodil toodi esile noorte eraldumist rahvuslikesse gruppidesse.¹²⁹ Lähemaid andmeid selle kohta Kreenholmist aga ei ole.

Riikliku Kreenholmi Manufaktuuri naiskomisjon esotsas Elfriede Kastraga moodustati 1940. a. detsembris ja arendas oma lühikese tööaja jooksul võrdlemisi aktiivset tegevust. Naiste organisatoriks Kreenholmis sai aktiivne vana vabriku tööline Johanna Säkk. Naiskomisjoni peamiseks ülesandeks oli teha poliitilist kasvatustööd Kreenholmi naistööliste hulgas. Aktiivselt võtsid osa naiskomisjoni tööst Aurelie Treiberg, Johanna Säkk, Marie Koljal, Elfriede Kastra, Apollinaria Zverkova, Juta Lebedeva, Lidia Jevdokimova, Olga Taidre, Armanda Venel, Taissia Tamm ja rida teisi.

Tänuväärse allikmaterjalina Kreenholmi naiskomisjoni tegevuse kohta on imekombel säilinud protokollid, millest selgub, kuidas pärast kodanliku Naiskodukaitse Liidu likvideerimist algas töötavate naiste organiseerimine uutal alustel.¹³⁰

Käesoleva artikli raamides võime neisse heita ainult põgusa pilgu.

Kreenholmi naiskomisjoni esimene üldkoosolek toimus 15. detsembril 1940, kus ühtlasi määrati ära üldine tegevusprogramm. Töölisnaised otsustasid aktiivselt osa võtta ühiskondlikust tegevusest ja kasutada võimalusi õppimiseks ning poliitiliseks enesetäienda-

¹²⁶ «Narva Tööline» nr. 13, 28. jaan. 1941.

¹²⁷ «Noorte Hää!» nr. 93, 20. apr. 1941.

¹²⁸ «Narva Tööline» nr. 46, 17. apr. 1941.

¹²⁹ EKPA, f. 16, nim. 16—1, s.-ü. 90 (1941), l. 36 (18).

¹³⁰ EKPA, f. 16, side 3, toimik 34 (1941). Aruanded Kreenholmi Manufaktuuri jt. vabrikute naisaktiivi tööst ja sealsamas, toimik 35, naisaktiivi koosolekute protokollid.

miseks. Esimeseks ürituseks oli nääripuu ning kingituspakside organiseerimine Kreenholmis 250 töölislapsele ja ligi 150 vanakese-pensionärile, mis õnnestus väga hästi ning tõstis naiskomisjoni autoriteeti.

Naiskomisjoni suurejoonelisemaks ürituseks oli rahvusvahelise naistepäeva pidulik tähistamine 8. märtsil 1941. Naiskomisjoni liikmed viisid kõigis Kreenholmi osakondades ja vahetustes läbi eesti ja vene keeles vätkmiitingud, kus selgitati päeva tähtsust ja kõrvutati naistöölise elu kodanlikus Eestis nõukogude naiste perspektiivirikka elu ning tegevusega. Sel puhul toimus ka ülevabrikuline pidulik koosolek, kus Kreenholmi töölisnaisi tervitasid kommunistlikud noored ja Punaarmee esindaja. Käitiskomitee esimees A. Põlts tegi teatavaks direktori käskkirja 258 eesrindliku naistöölise premeerimise kohta ja lisas sel puhul: «Meil Kreenholmis on olnud küll palju direktoreid, nad olid kas inglased või sakslased, kuid ühelgi neist pole tulnud pähe mõtet premeerida naistöölisi.»¹³¹

Kreenholmi naiskomisjoni ülesandeks oli ka valvata lasteasutuste, pioneerilaagrite, ühiselamute, sööklate, saunade ja pesumajade heakorra järele. Selleks valitud kontrollkomisjonid tegutsesid aktiivselt, paljastades rea väärnähtusi ja võideldes nende kõrvaldamise eest. Naisaktivistid tegid vabrikutes selgitustööd uute korralduste kohta, näit. 8-tunnilise tööpäeva kehtestamise kohta laupäeviti, samuti sauna ja pesumaja tasuliseks muutmise puhul, selgitades eriti naistööliste vabriku isemajandamise põhimõtet ning ühiskonna huvide arvestamise vajadust. Selleks korraldati poliitringis loenguid rahvusvahelisest olukorrast, Lenini elust ja vene tööliikumise ajaloost. Naistööliste elu Nõukogude Liidus tutvustasid eesrindlikud töölised ekskursioonimuljete põhjal naisaktiivi koosolekutel. Naiskomisjoni väärtuslikuks algatuseks oli ka kursuste korraldamine kirjaoskamatuselike likvideerimiseks ja töötavate naiste poliitilise ning üldharidusliku silmaringi laiendamiseks. Esiialgu jäi naisaktiiv siiski veel väikesearvuliseks. Kreenholmi üle 3000 naistöolisest võttis selle tööst pidevalt osa ainult 41 naist, Linavabrikust 37 ja Kalevivabrikust 39 naist, kuigi viimastes tööliste arv oli mitu korda väiksem.¹³² Põhjusi tuleb siin otsida kõigepealt töökogemuste puudumisest, mistõttu «Narva Töeline» õigusega Kreenholmi naiskomisjonile ette heitis kodanlikele naisorganisatsioonidele omaste iganenud töömeetodite kasutamist. Et vabriku naistööliste üldkoosolekuid päevaküsimuste arutamiseks ja poliitiliseks selgitustööks väga harva kokku kutsuti, siis oli olemas teatud oht, et ka nõukogude naiskomisjon muutub «kuldsüdame naisseltsiks».¹³³ Etteheide naiskomisjoni töövormide osas oli omal kohal, kuid sisuliselt tegi Kreenholmi naisaktiiv umbes pooleaastase tegevuse jooksul ära

¹³¹ EKPA, f. 16, side 3, toimik 35, l. 6.

¹³² EKPA, f. 16, side 3, toimik 34 (1941), l. 3.

¹³³ «Narva Töeline» nr. 40, 1. aprillil 1941.

väärtusliku töö naistöliste poliitilise silmaringi avardamiseks ja nende ühiskondliku aktiivsuse tõstmiseks.

Massiliseks organisatsiooniks Kreenholmis oli MOPR üle 1000 liikmega, kuid see ei jõudnud välja organiseerimisstaadiumist. 1941. a. loodi vabrikus ka Punase Risti organisatsioon, kes 1941. a. mais-juunis organiseeris meditsiiniõdede kursused.

Kokkuvõttes näeme, et Kreenholmi tööliskollektiivis tegeles poliitilise ja kultuurilise kasvatustööga terve rida ühiskondlikke organisatsioone, kes olid parteiorganisatsioonile ustavaks abiliseks võitluses uue, sotsialistliku ideoloogia mõju tugevdamise eest tööliskollektiivis. Võitlus uue ja vana vahel kestis lakkamatult terve esimese nõukogude aasta vältel ja isegi teravnes, sedamööda kuidas kodanluse esindajad ja sabarakud järk-järgult oma positsioonidelt vabrikus välja tõrjuti. Et majanduslik ja poliitiline võim kuulus kindlalt töölisklassile, siis oli võitluse pearindeks ideoloogiline rinne, kus kodanlikud elemendid osutasid meeleheitlikku vastupanu uuele, sotsialistlikule ellu- ja töösse suhtumisele.

Ideoloogilise võitluse tulemuste lõplikku otsustamist takistas Suure Isamaasõja puhkemine, mille tõttu sotsialistlik ülesehitustöö kogu Eesti NSV-s ja ka Narva vabrikutes oli häiritud.

Koos eesti töötava rahvaga asus Riikliku Kreenholmi Manufaktuuri kollektiiv oma kodulinna kaitsmisele. Esimesteks vabatahtlikeks Narva hävituspataljoni olid Kreenholmi parteiorganisatsiooni liikmed Peedo Luhakõiv, Richard Blokk ja Vassili Zarov ning kommunistlikud noored Voldemar Rätsep, Harri Normak, Jüri Leesalu, Vladimir Tšernõšev ja Vitali Plotnikov.¹³⁴

17. juulil 1941. a. moodustati Narva Linna Sisekaitse Komitee, mille staabiülemaks sai Kreenholmi direktor Konstantin Kosko, kes organiseeris linna ja vabrikute kaitset kuni pealesunnitud evakueerumiseni.¹³⁵

Fašistlik agressioon katkestas sotsialistliku ülesehitustöö esimesed sammud Nõukogude Eestis. Ka sotsialistlike ümberkorraldusi natsionaliseeritud Kreenholmi Manufaktuuris ei jõutud sel perioodil lõpule viia. Ometi tuleb kõrgelt hinnata esimese nõukogude aasta ümberkorralduste murrangulisi tulemusi Riikliku Kreenholmi Manufaktuuri tootmisvõimsuste laiendamisel, toodangu suurendamisel ja uue sotsialistliku tööliskollektiivi kujundamisel. Saavutati kodanliku perioodi toodangu keskmise taseme suur ületamine, tööliste arvu rohkem kui kolmekordistumine ning tööliskollektiivi tugeva eesrindliku tuumiku koondumine kommunistliku partei, ametiühinguorganisatsiooni ning komsomoli ümber. Võitluse tulemusena sotsialistlike töömeetodite ja töösse suhtumise eest hakkas maailmavaatelt, rahvuselt, tööstaazilt ja kvalifikatsioonilt väga ebaühtlases tööliskollektiivis juurduma uus, sotsialistlik elulaad.

¹³⁴ EKPA, f. 16, side 3, toimik 29, l. 18.

¹³⁵ Sealsamas, l. 97.

Esimesel nōukogude aastal omandatud sotsialistliku ülesehitustöö kogemused ning kasvatatud kaader olid suureks abiks Riikliku Kreenholmi Manufaktuuri taastamisel ja õitsengule viimisel sõjajärgsel perioodil.

СОЦИАЛИСТИЧЕСКИЕ ПРЕОБРАЗОВАНИЯ НА КРЕНГОЛЬМСКОЙ МАНУФАКТУРЕ В 1940—1941 ГГ.

Канд. ист. наук М. Лыхмус

Резюме

История рабочего класса Советской Эстонии до сих пор исследована недостаточно, несмотря на то, что рабочий класс играет решающую роль при строительстве коммунистического общества.

Ряд авторов, которые занимались изучением социалистической революции 1940 года, основное внимание обращали на политическую деятельность эстонского пролетариата, в то время как его хозяйственная деятельность и процесс идеологического роста освещены явно недостаточно. Это объясняется в известной мере недостаточным знанием конкретных материалов по истории эстонских фабрик и заводов.

Изучение социалистических преобразований, произведенных в 1940—1941 году на самом крупном текстильном предприятии Эстонии, на Кренгольмской мануфактуре, до некоторой степени поможет выяснить характерные явления переходного периода от капитализма к социализму в Эстонской ССР и фиксировать первые достижения эстонских текстильщиков на пути построения социализма.

Социалистическая революция в Нарве в июне 1940 г. был осуществлен носителем революционных традиций — нарвским пролетариатом. Авангардную роль при проведении революции сыграли коммунисты и профсоюзный актив Кренгольмской мануфактуры.

После восстановления советской власти и национализации Кренгольмской мануфактуры последовало укрепление руководящей роли рабочих, в короткий срок было достигнуто улучшение материального положения рабочих прежде всего путем повышения заработной платы и искоренения пережитков капитализма из быта фабрики. В связи с ликвидацией эксплуататорских отношений наблюдался большой подъем производственной активности рабочих.

Советский строй и помощь братских республик обеспечили возможность проведения в течение одного года обширной рекон-

струкции фабрики и увеличить производственные мощности настолько, что производство пряжи возросло в 4, а ткани в 2 раза.

Число рабочих фабрики увеличилось за один год более чем в три раза (с 2000 до 6500).

В условиях социалистического планового хозяйства работа государственной Кренгольмской мануфактуры шла успешно, была введена новая система оценки труда и сдельной оплаты, что стимулировало рабочих бороться за повышение производительности труда.

За один год было подготовлено более 2500 новых рабочих по основным профессиям, повысилась квалификация инженерно-технического персонала, на руководящую работу были выдвинуты более чем 100 передовых рабочих и работниц. Основной формой обучения рабочих были краткосрочные курсы и индивидуальное обучение у станка передовиками производства. Если в период буржуазной диктатуры имело место постоянная безработица, то в первый год советской власти обнаружился острый недостаток квалифицированной рабочей силы, в связи с чем пришлось приступить к вербовке рабочих за пределами границы республики. Так как подготовка рабочих несколько отставала от нужд быстро растущего предприятия, то наблюдалось временное падение уровня их квалификации и ухудшение трудовой дисциплины, особенно среди молодежи. Борьба с нарушителями дисциплины постоянно была в центре внимания партийной и общественных организаций фабрики.

Важным фактором при увеличении продукции и улучшении ее качества стало внедрение социалистических методов труда по примеру предприятий братских республик. В государственной Кренгольмской мануфактуре стали внедрять социалистическое соревнование. В начале соревновались с Балтийской мануфактурой, а позднее также с текстильщиками Ленинграда, Латвии, Литвы и города Иваново. Наряду с межреспубликанскими соревнованиями было начато внутрифабричное соревнование между отделами предприятия на звание образцового цеха, а также индивидуальное соревнование между передовиками производства. Инициаторами социалистического соревнования были коммунисты и комсомольцы. В этот период основной формой социалистического труда были ударничество и движение многостаночников. К весне 1941 г. число ударников и многостаночников выросло до 500 человек.

Внедрение социалистических методов работы проходило в острой борьбе с враждебными настроениями части старых специалистов и предубеждениями некоторой части отсталых рабочих. Большую положительную роль в этой борьбе сыграла политико-воспитательная работа, проводившаяся партийной организацией Кренгольма и г. Нарвы среди рабочих масс. Основной задачей этой работы было разъяснение трудящимся преимуществ советского строя и национальной политики коммунистической партии, идей пролетарского интернационализма и советского патриотиз-

ма, с учетом того, что свергнутый классовый враг — эстонская буржуазия, оказывала идеологическое сопротивление, используя идеи шовинизма и национализма. При выборе форм политического воспитания масс партийная организация опиралась на опыт братских республик. В результате этой работы укрепился авторитет партийной организации. В течение одного года её ряды выросли в десять раз.

В результате социалистических преобразований в 1940—1941 года в Кренгольме и г. Нарве среди рабочих начал укрепляться новый социалистический образ жизни. Опыт строительства социализма этих лет был широко использован для успешного восстановления Кренгольмской мануфактуры в послевоенный период.

SOCIALIST CHANGES AT THE KREENHOLM MANUFACTORY IN 1940—1941

M. Lõhmus

S u m m a r y

The history of the working class of Soviet Estonia has not yet been thoroughly studied, although it is the working class that plays the decisive role in the construction of the socialist society.

A number of authors investigating the socialist revolution of 1940 have been first and foremost interested in the political activities of the Estonian proletariat, while insufficient attention has been given to its economic activities and the ideological growth. To some extent, this can be explained by the insufficient knowledge of facts and the documents concerning the history of the Estonian plants and factories.

An investigation of the socialist changes at the largest textile mill of Estonia, the Kreenholm Manufactory in 1940—1941, will help to elucidate the characteristic features of the transition period from capitalism to socialism in the Estonian S.S.R., and to find out the first achievements of the Estonian workers on their way to the construction of socialism.

In Narva the Socialist revolution in June, 1940, was effected by its proletariat, carriers of the revolutionary traditions, with the communists and the trade union functionaries in the vanguard.

After the establishment of the Soviet power and the nationalization of the Kreenholm Manufactory, the leading role of the workers was considerably strengthened. In a short period, the workers' living conditions were improved by raising the wages and doing away with the survivals of capitalism from the life of the factory. The liquidation of relations based on exploitation

brought about an enormous rise in the productive activities of the workers.

The Soviet system and the assistance from the sister republics enabled in the period of a single year to complete extensive reconstruction of the factory and to increase its productivity. The output of yarn grew 4 times and that of cloth increased twice. In one year the number of the workers trebled (rising from 2000 to 6500).

Due to the Soviet planned economy, the Kreenholm Manufactory scored great successes. A new piece-work and rating system was introduced, which served to stimulate the drive for higher productivity.

In the period of a single year, over 2500 new skilled workers were trained in the principal trades, the engineering staff raised their qualification, over 100 more progressive workers, both men and women, were promoted to leading positions. The workers were trained mainly at the short-term courses, or at the looms or selfactors under the supervision of front-rank workers. While the period of bourgeois dictatorship was marked by constant unemployment, the first year of the Soviet power witnessed a serious lack of skilled workers, which made it necessary to employ workers from other republics. Due to the fact that the training of the workers lagged behind and could not meet the requirements of the rapidly growing plant, there was a temporary drop in the qualification level, and the working discipline fell, primarily among the young workers. Struggle for the elimination of breaches of discipline was constantly a paramount concern of the Party and the social organizations of the plant.

An important factor in the increase of output and the improvement of its quality was the introduction of the socialist methods of labour on the example of the factories of the sister republics. The first attempts were made to introduce socialist emulation to the state-owned Kreenholm Manufactory. At first an emulation was begun with the Baltic Manufactory, but later with the textile workers of Latvia, Lithuania, and Ivanovo. Along with these, individual shops within the plant competed for the title of the «model shop», and the best workers were engaged in socialist emulation with one another.

The communists and the Komsomol members were the initiators of the socialist emulation. At that time socialist labour included chiefly the movement of shock workers and «multi-loomers». By the spring of 1941, the number of the workers thus engaged totalled 500.

The introduction of the socialist methods of labour was met with hostile resistance by some old specialists and a fraction of backward workers. The party organizations of the Kreenholm Manufactory and of the town of Narva played an important role in that struggle. The principal aim of this work was to explain to

the labourers the advantages of the socialist system and the national policy of the Communist party, the ideas of proletarian internationalism and socialist patriotism, bearing in mind that the overthrown class enemy — the Estonian bourgeoisie put up ideological resistance, falling back upon the feelings of chauvinism and nationalism. In the choice of the form of the political education of the masses of people, the Party organization drew on the experience of the sister republics. As a result of this work, the authority of the Party organization was immensely strengthened. In one year, the number of its members grew tenfold.

As a result of the socialist changes of 1940—1941 at the Kreenholm Manufactory at Narva, a socialist way of life began to take root among the workers. The experience gained in the construction of socialism in those years was widely turned to account in the successful restoration of the Kreenholm Manufactory during the post-war period.

A

116175

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 01214706 4